DE TITVLO
DOMINICAE CRVCIS
ARCHETYPO
COMMENTARIVS

DOMINICI M. MANNI
ACA FLOR. ETRVSCI
ET COLVMBARI

YSIO GALLETTIO
ROMANO
MONACHO CASSINENSI
IN
ABBATIA FLORENTINA
PHILOSOPHIAE AC MATHESEOS
PROFESSORI

DOMINICVS MARIA MANNIVS
AMICO OPTVMO
COMMENTARIVM
DE ARCHETYPO
SANCTAE CRVCIS TITVLO
D. D. D.

INDEX

CAPVT I.

CAP.

DE TITVLO DOMINICAE CRVCIS ARCHETYPO COMMENTARIVS

CAPVT I.

Tituli Sanctae Crucis origo.

SCripturus de adorabili TITVLO posito supra Caput DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI in Ligno Crucis suspensi; illud in ipso huiusce lucubrationis limine adnotandum occurrit, haud novum fuisse, sed ex veteri consuetudine manasse, ut noxiorum hominum, reorumque causa Titulo inscriberetur; ut ita notum omnibus esset, eos meritas luere poenás, iustumque subire supplicium. Constat enim Titulum, sive supplicii Causam cum apud Graecos,

homini-
-quet ex
co epulo ser-
laminam, car-
'ibus adſciſſis, at-
que ante pe[illegible]s, praecedente TI-
TVLO, *qui cauſam poenae indicaret, per coetus epulantium, circunduceretur.* Et in Domitiani geſtis Cap. 10. *Patremfamilias, quod Threcem Mirmilloni parem dixerat, canibus obiecit, cum hoc* TITVLO „ *Impie locutus Parmularius* „ Pro multis vero Martialis erit Lib. I. Epigr. 4. ubi delator traducitur per Vrbis porticus, cum Titulo, in quo crimen falſae delationis, ſycophantiae, & calumniae continebatur:

Turba gravis paci, placidaeque inimica quieti,
Quae ſemper miſeras ſollicitabat opes,
TRADVCTA EST TITVLIS, ————

Dio Lib. LIV. de ſervo, quem Dominus agi in Crucem iuſsit „ CVM LITERIS, *quae cauſam mortis aperirent.* Laërtius in vita Canis cognominis: πληγὰς ἔλαβε καὶ ἐγράψας τὰ ὀνόματα τῶν πληξάντων εἰς λεύκωμα περὶ τῷ ἐξημμένος. Ideſt: *appenſa collo tabella, cui nomina eorum, a quibus pulſatus fuerat, inſcripta ierant, ſic incedebat.*

II. At inſuetum fortaſse fuit, ac myſterii plenum in Redemptoris paſsione Iudicem in Titulo conſcribendo ludere, & ludendo, quod revera Chriſtus Dominus erat REX IVDAEORVM, apertum facere, referente Ioanne Cap. 19. v. 21. *Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudaeorum: Noli ſcribere: Rex Iudaeorum, ſed quia ipſe dixit: Rex ſum Iu-*

e

Iudaeorum. Qu
lus Diptychi ebu
NAZARENVS RE
fra: ni forte dic
esse partim ex aliis eiu Evangelii verbis (Cap. 18. v. 5.) *Iesum Nazarenum*; partim ex responso: *Ego sum*.

III. Denique tandem luce clarius est, aliis, qui post Christum, pro ipso Christo, Crucem subierunt, aliquando epigraphen impositam fuisse, aliquando non. Si enim Apostolorum Petri, & Andreae vitam, illorumque martyrii Acta evolvamus, nullum titulum Crucibus eorundem fuisse adfixum legemus. In valvis aheneis Ecclesiae S. Pauli extra muros Vrbis anno millesimo septuagesimo incisis, Simonis Zelotae crucifixio conspicitur, ubi nulla tituli forma est. Affixum quidem aliorum Martyrum Crucibus legimus, ut Eusebius de Attalo Martyre his verbis loquitur: *Circumactus est per amphitheatrum, tabula ipsum praeeunte, in qua Latine scriptum:* HIC EST ATTALVS CHRISTIANVS.

IV. Heic adnotare libet, non tantum titulo literis exarato, sed ex voce praeconis, maiores nostros solitos fuisse delictum reorum manifestare. Mox hic apud Iudaeos quidem invaluit, quemadmodum Maimonides ait: *Ex Iudaeorum enim ritu praeco tantum hominem ad supplicium ducendum praecedebat, clamans „ ille exit occidendus morte illa, „ qua transgressus est transgressione illa, in loco „ illo, tempore illo; & sunt rei testes ille, & „ ille. „ Qui noverit aliquid ad eius innocentiam probandam, veniat, & loquatur pro eo*. Haec Maimonidae verba ex eius Iad-chasaka affert Casaubonus in Exercitat. Anti-Baronianis.

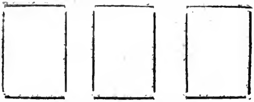
innocentem de-
, publice fassus :
ne isto ex bis , in
eque Herodes. Luc.
Cap. 23. v. 14 & ... titulum nostrum posuit in excusationem, ac defensionem detestandae sententiae a se prolatae, ac veluti apologiam iniustitiae suae, tribus linguis ad eas, quae in Iudaea erant, frequentiores Nationes, usus est modo in reorum suppliciis alicubi, ut vidimus, consueto. Praestaret fortasse antiquum Delphinati morem in Gallia inquirere; si verum est, ibi Pilati patriam fuisse, utpote non longe a Sancto Valerio nati: quemadmodum scribit suo aevo communem hominum fuisse opinionem Sixtus Senensis in Bibliothecae Sanctae Lib. II. Lugdunensium usum tetigimus supra, ubi de S. Actalo verba fecimus.

CAPUT II.

An unus, vel plures fuerint supra Crucem Domini nostri Tituli.

NOvam quidem, nec antea auditam opinionem prodere visus est Samuel Reyherus cum nuncupans dissertationem suam, alioquin pereruditam: *De Crucifixi Iesu Titulis*; tum in ea inquiens: *Trilinguem illam Inscriptionem tribus diversis tabulis inscriptam fuisse existimo*; ubi hanc subdit delineationem:

Quod

Quod quantum a veritate distet, ex his, quae mox dicemus, constabit.

CAPVT III.

Tituli Dominicae Crucis in sacris Evangeliis mentio.

I. DIvum Matthaeum Apostolum primum omnium Evangelistarum Evangelium suum Hebraice scripsisse, constans Sanctorum Patrum opinio est. Verba eius de titulo Crucis Cap. xxvii. v. 37. haec sunt. HIC EST IESVS REX IVDAEORVM; & ut Graecus Textus ait: ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ ΙΗΣΟΥΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

II. Post Matthaeum Latine scripsit Evangelium Marcus, qui rem sic retulit Cap. xv. v. 26. *Erat titulus causae eius inscriptus*: REX IVDAEORVM: quod Graece legitur: Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

III. Post Marcum memorat Ecclesia Lucam. Ipsius sunt verba Capitis xxiii. v. 38. *Erat autem & superscriptio scripta super eum litteris Graecis, & Latinis, & Hebraicis*: HIC EST REX IV-

DAEORVM ; In Graeco Textu : ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ. Ita & Pseudo-Evangelistae. Hac formula usus est Sedulius in Carm. V. mox adferendo.

IV. Sequitur denique Ioannes, inquiens : *Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super Crucem. Erat autem scriptum ;* IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM. ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ. Cap. xix. v. 19.

CAPVT IV.

Evangelistarum varietatis, in eo, quod ad Titulum attinet, causae.

IN Evangeliorum Codice quodam membranaceo noni, vel decimi saeculi elegantissime exarato, pulchrisque picturis, quantum saeculorum barbaries sinebat, exornato, qui apud me exstat, haec verba leguntur pro Matthaei vita adposita, & aliis Codicibus consueta : *Matthaeus ex Iudaea, sicut in ordine primus ponitur, ita Evangelium in Iudaea primus scripsit.* Hinc est, quod Hebraica, seu Syriaca, quae tunc apud Iudaeos in usu erat, illud lingua exarasse, testes lucupletissimi sunt Irenaeus, atque Origenes, necnon Papias, qui Apostolorum Discipulus uno omnium ore dicitur; quamquam a Viro doctissimo Ioanne Philippo Baraterio in sua Disquisitione Chronologica de successione Episcoporum Romanorum, non Ioannis Evangelistae, sed alterius Ioannis discipulus credatur.

II. Quoad Matthaei Epigraphen triumphalem attinet, Evangelium eum scripsisse ex Ioannis, vel Ma-

Mariae, vel Iosephi ab Arimathaea, qui crucifixioni interfuerant, relatione credendum est. Scimus enim illum, ut & reliquos Apostolos, fugisse, uti ex Evangelio eodem habemus: *& relicto eo fugerunt*. *Marcus* (ut vitam ex eodem supradicto Codice proferam) *evangelistandi, & Petri in baptismute filius, atque in divino sermone discipulus Sacerdotium . . . . . . agens secundum carnem Levita; conversus ad fidem Christi Evangelium in Italia scripsit, ostendens in eo, quid & generi suo deberet, & Christo*. Divus Hieronymus vero de Viris illustribus agens: *Iuxta, quod Petrum referentem audierat, rogatus Romae a fratribus breve scripsit Evangelium*. Papias tandem apud Eusebium Histor. Eccl. cap. xxxix. *Marcus, quum Petri interpres esset, quaecumque memoriter retinuerat, diligenter litteris tradidit, ordinem tamen eorum, quae Christus dixerat, aut fecerat, minime servans. Ipse enim Dominum non audiverat, neque eum sequutus fuerat*. Qua de re patet, eum titulum Crucis scripsisse ex illa traditione, quam a Petro acceperat.

III. De Luca supercitatus Codex haec habet: *Lucas Syrus Antiocensis, arte medicus, discipulus Apostolorum, postea Paulum secutus usque ad confessionem eius, serviens Domino sine crimine; nam neque uxorem umquam habens, neque filios, septuaginta quatuor annorum obiit in Bithynia plenus Spiritu Sancto. Qui cum iam scripta essent Evangelia per Matthaeum quidem in Iudea, per Marcum in Italia, Sancto instigante Spiritu, in Achaiae partibus hoc scripsit Evangelium*. Narrat Hieronymus, veteres tradidisse, Divum Lucam magis Graecas litteras calluisse, quam Hebraeas; & ideo Evangelium Graece scripsisse creditur. Ipse autem (quod ad nos adtinet) in principio sui Evangelii ea

ſcribere aggreſsum fuiſſe ait, quae ab aliis audierat.

IV. Solus Ioannes diſcipulus ſtans, adfuit ſemper Paſſioni Domini, ſemper oculis in Crucem, Dominumque intentis, iuxta illud eiuſdem Ioannis Cap. 19. v. 35. *Et qui vidit, teſtimonium perbibuit, & verum eſt teſtimonium eius; & ille ſcit quia vera dicit.* Hic quidem quae viderat, quae propriis auribus audiverat, ſcripſit. Scripſit etiam Ioannes, quae ceteri Evangeliſtae ſilentio ſupradictis ex cauſis praetermiſerant; quamquam id fecerit poſteaquam Apocalypſin in Pathmos inſula exaraverat. De quo antiqua Evangeliſtarii mei verba hace ſunt: *Hic eſt Iohannes Evangeliſta unus ex Diſcipulis Domini, qui virgo electus a Domino eſt, quem de nuptiis volentem nubere vocavit Dominus. Cui virginitatis in hoc duplex teſtimonium in Evangelio datur, quod & prae ceteris dilectus a Domino dicitur. Et huic Matrem ſuam de Cruce commendavit Dominus, ut Virginem Virgo ſervaret. Denique manifeſtans in Evangelio quod erat ipſe incorruptibilis Verbi opus inchoans ſolus Verbum carnem factum eſſe, nec lumen a tenebris comprehenſum fuiſſe teſtatur: primum ſignum ponens, quod in nuptiis fecit Dominus. ut oſtendens quod erat, ipſe legentibus demonſtraret. Quod ubi Dominus invitatus deficere nuptiarum vinum debeat, ut & veteribus immutatis, nova omnia quae a Chriſto inſtituuntur, appareant. Hoc autem Evangelium ſcripſit in Aſia. poſteaquam in Pathmos inſula Apocalypſin ſcripſerat.* Qua vero lingua an Graeca, vel Hebraica, contentio eſt inter doctos. Illud certum, quod Ioannes a Graecis appellatur Theologus, ſic enim in eorum Liturgia ad diem 25. Septembris: Τοῦ ἁγίου Ἀποςόλου Ἰωάννου Θεολόγου; in Graeco

corum Menologiis, ac etiam in facris Lipfanorum Thecis; de quo plura Celeberrimus Ioannes Lamius in Opere de Eruditione Apoftolorum pagg. 219. 223. 230.

CAPVT V.

De vera, ac recta Tituli forma.

I. EX praemiffis facile deducitur, quod inter Titulos ab Evangeliftis defcriptos, ille verior, & integrior credendus eft, qui a Ioanne, unico de vifu tefte, in Evangelio fuo adfertur; idque magis, quod cum eo, quem Stephanus ab Infefsura Hiftoriarum fui temporis Scriptor, Romae vidit, ut fuo loco dicemus, omnino convenit.

II. Non ideo eft quod veritati varietas textuum praeiudicium vel minimum adferat, fi bene rem perpendamus; etenim in cuiufvis Evangeliftarum verbis effentia tituli, feu dici mavis fupplicii praetenfa caufa expreffe ineft, nempe formula *Rex Iudaeorum*; per quam Spiritus Sanctus, qui Pilatum ad hanc infcriptionem, ac ne quidem amovendam ac delendam adegerat, fignificare voluit, quod Chsiftus per Crucem fuam mox accepturus erat regnum fuper omnes Iudaeos, fcilicet, iuxta nominis Iudaici interpretationem, fuper omnes confitentes, qui Deum verum toto terrarum orbe confitentur, & colunt. Maxime vero, quia ex ipfo genere fuo ac progenie ex Regibus, iure ei Iudeae Regnum competebat: quod obfervant, ac perfpicue teftantur Sancti Patres tum Graeci, tum Latini, qui de Genealogia Redemptoris luculentiffime differunt. Verum enimvero haec formula Hebraeis ni-

nimis odiosa fuit, & quantum in eis fuit, illam mutare satagerunt, clamantes: *Noli scribere Rex Iudaeorum; sed quia ipse dixit, Rex sum Iudaeorum*. Cap. 19. v. 21. per quam ipsi antea Iesum vehementius insultaverant, dicentes: *Ave Rex Iudaeorum*.

III. Ergo *scripsit & titulum Pilatus, & posuit super Crucem. Erat autem scriptum* IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM &c. *& erat scriptum Hebraice, Graece, & Latine*. In Sepulchro Gordiani titulus, sive elogium scriptum fuit literis Graecis, Latinis, Persicis, Indicis. Adhibuit autem Pilatus triplex idioma (res non omnino nova) ut titulus a quamplurimis facile legi posset: Latino sermone tum ad servandam maiestatem Romani Imperii; tum quia communior opinio est sententiam a Pilato Latine pronuntiatam esse, quemadmodum Latine ab eo scriptam fuisse perhibent epistolam ad Tiberium de sententia, morte, & resurrectione Domini, ab Eusebio in secundo Historiae Ecclesiasticae memoratam: Hebraice, ob locum, in quo supplicium sumebatur: Graece ob maximam Hellenistarum turbam, quae ad Pascha convenerat. Prudentius in Apoth. adversus Gentes:

Agnoscat Iudaea legens, & Graecia norit,
Et venerata Deum praecenseat aurea Roma.

Hac item ratione salutis nostrae Auctor, & Princeps Cruci pro nobis adfixus sanguine suo innocentissimo ob proximitatem sacrororum membrorum consecravit tres illas linguas eruditioni nostrae destinatas, Hebraicam, Graecam, & Latinam; maxime si, ut recentiores Scriptores autumant, Crux cum titulo non erecta, sed in terra, dum Iesus confige-

figeretur, iacuit; unde trilingue ipsi Titulo aptari posſit illud elegantiſſimi Vidae:

Capitis tibi credita cura ———
Tam cari! ———

Hinc Nicolaus Papa I. Epiſt. ad Michaëlem Imperatorem in Latinam Linguam inſultantem; *quae cum Hebraea, atque Graeca in Titulo Domini a reliquis diſcreta, inſignem principatum tenens omnibus nationibus praedicat Ieſum Nazarenum Regem Iudaeorum*: ita tamen, ut nobilior locus, ac proinde prior ille ſit viſus, qui Chriſto vicinior eſſet. Sed prae omnibus antiquis ſacris Scriptoribus, qui venerandum CRVCIS Titulum deſcripſerunt, praecipue memorandus eſt Coelius Sedulius, Chriſtianus Poëta, qui Carm. Lib. V. v. 196. illum ita expreſsit:

Scribitur & Titulus: HIC EST REX IVDAEORVM,
Quo nihil a Deitate vacet: nam caelitus actum
Hoc Hebraea refert, hoc Graeca, Latinaque lingua:
Hoc docet una Fides unum ter dicere Regem.

C A P V T VI.

Tituli materia exquiritur.

I. OPinio Nicolai Lyrani, ſeu de Lyra, ad Epigrapheu noſtram pertinens, perpendenda prorſus videretur, eo quod is erat origine Iudaeus, Rab. Samuel Levita dictus, atque inter Hebrai-

braicos Rabbinos prima litterarum fundamenta po-
fuerat; quamquam postea ad Christianam Fidem conversus, Minoritarum habitum in Coenobio Vernoliensi anno circiter 1292. induisset. Ratus enim ipse est, singulari quidem opinione, causam, seu titulum Iesu Christi in charta fuisse scriptum, atque eandem chartam Tabulae ligneae super Caput Christi appensae adfixam.

II. Sed pace dixerim tanti Scriptoris, Veteres omnes, qui de inventione Tituli una cum Cruce egerunt, chartae nunquam meminerunt, sed ligni. Adde quod Lyranus pretiosum hoc Passionis Christi monumentum neque videre, neque de eo vel fama, vel auditu quidquam accipere potuit; quum repertum sit anno MCCCCXCII. ipse autem obierit, iuxta Guilielmum Cave de Scriptoribus Ecclesiasticis, anno MCCCXL. die 23. mensis Octobris, vel ut legitur in epitaphio ipsius, quod habetur initio Glossae ordinariae, ultima Octobris eiusdem anni.

III. Chartaceum fuisse titulum nostrum credidit Lyranus, fortasse eo quod eius aevo, mitram, ut aiebant, chartaceam supra reorum caput ponere pluribus in locis in usu erat, in qua item causa supplicii scribebatur. Huiusce consuetudinis penes nationem nostram, afferre possum auctoritatem Matthaei Villanii, qui ad annum 1354. ait: *Per grazia commutò la pena, e colle mitere in capo gli fece dicollare*. In absolutione, quae in Codice VV. Bibliothecae Strozianae legitur „ ser Petraccoli „ ser Parentii ab Ancisa, Francisci Petrarchae pa- „ tris, qui condemnatus erat *in confiscatione bono- „ rum &c. ex eo quod dicebatur turbasse pacificum „ statum Partis Guelphae civitatis Pistorii*; conce- „ ditur, quod ipse a carceribus duci posset ad Tem-

„ plum

„ plum S. Ioannis Baptiſtae Florentiae ſine *mitera in* „ *capite*. Triennio vero poſt mortem Lyrani, nempe anno 1343. in pariete exteriori Turris Poteſtatis Florentiae, Thomae pictoris, cognomento Iottini, penicillo depictus eſt Dux Athenarum Gualterius, patriae noſtrae Tyrannus, una cum aſſeclis, capite mitra chartacea circumdato, eaque ad maiorem ignominiam ſolito altiore, in qua ſcriptum erat, Baldinuccio teſte:

Avaro. Traditore. e poi Crudele.
Luſſurioſo. Iniuſto. & Spergiuro;
Giamai non tenne ſuo Stato ſicuro.

Item Bonaccurſus Lapi Ioannis, qui anno 1388. ſecretiora Communis Florentiae conſilia inimico revelaverat, in pariete exteriori domus Executoris capite item mitra circumdato, & cauſa ipſius ſcripta, depictus eſt, nempe:

Superbo. Avaro. Traditor. Bugiardo,
Luſſurioſo. Ingrato, e pien d' inganni
Son Buonaccorſo di Lapo Giovanni.

Hinc factum eſt, opinor, quod a pluribus recentioribus Pictoribus chartaceus titulus ſupra Ieſu Chriſti caput expreſſus ſit, poſteaquam Lyrani ſcripta publici iuris ſaeculo decimoquincto ubicumque eſſe ceoperunt. Hi vero, qui in Fide deliquerant, mitris capiti impoſitis publice exponebantur, in quibus Daemones nigro colore picti erant: cuius poenae, atque ignominiae exſtat Florentiae penes Tribunal Officii Inquiſitionis in pariete expoſitum pictum monumentum. Ad haec uſque tempora rei non ſolum mitrati a carnifice & lictoribus ducuntur per ur-

urbem; verum etiam crimen, quo cruciantur, in pectore, vel aliquando etiam in tergo, chartaceo titulo maioribus litteris expressum gestant.

CAPVT VII.

Ligneum fuisse Titulum, atque literis incisis scriptum probatur.

I. Ignotum patet fuisse Lyrano assertum Nicephori Calixti, qui Lib. VIII. C. 29. ait: *Tres sparsim disiectae Cruces, & Tabula praeterea alba inventa, in qua diversis literis Pilatus Regem Iudaeorum scripserat*. Item illud Sozomeni qui Lib. II. Cap. 1. narrat, tres inventas ab Helena fuisse Cruces, *& aliud ligniculum separatum, quod tabulae gesserat similitudinem, verbis, & litteris non Hebraicis solum, verum etiam Graaecis, & Latinis scriptum: quae verba, & literae non aliud complectebantur, quam Iesum Nazarenum Regem Iudaeorum*: quod dubio procul titulus est. Hinc Marcus Hieronymus Vida Christiad. Lib. V. ait:

Tum supra caput, & nomen, patriamque, necisque
Inscripsere notis variis in stipite causam.

II. Titulus ergo sive e cedro, vel buxo, sive quercu, vel oliva, aut alio ligno, non chartaceus fuit. Beda in Collectaneis: *Crux Domini de quatuor lignis facta est. Buxus non fuit in Cruce, nisi tabula de illo ligno super frontem Christi fuit, in qua conscripserunt Iudaei titulum*. Guilielmus Durandus hos versus refert:

Sal-

Pes Cedrus est, truncus Cupressus, Oliva supremum;
Palmaque transversum, Christi sunt in Cruce Lignum.

Salmasius de modo usuratum, inquit: *Stultum est imaginari tabellas illas, quae elogia damnatorum habebant* (contra Danielem Heinsium scribere videtur) *sculpi solitas; & longe magis imaginosum putare, eo genere caelaturae, quae anaglypha dicebatur, caelatas fuisse, qua exstantes literae offenderentur. Tabellae erant ligneae, dealbatae gypso, vel cerussa, in quibus literae ex encausto, vel atramento scribebantur; Graeco λευκώματα appellant; quas alii σανίδας γύψῳ διηλειμμένας interpretantur:* alii *σανίδας simpliciter λελευκωμένας.* Album huiusmodi tabula Latinis dicitur; unde *Album Praetoris*, de quo mentio habetur Pandect. Lib. II. tit. 1. leg. 7. *in album referre*: consuetae locutiones apud Latinos. Omnes tabellae, libelli, tituli in publico proponendi, aut affigendi, ita erant dealbati, & scripti. Titulus noster encausto rubeo tinctus erat, ut alibi ostendemus; quamquam color hodie evanuerit. Tituli etiam librorum minio scribebantur, unde Ovidius:

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Clar. Vir Petrus Franciscus Fogginius in Virgilii Mediceo-Laurentiano Codice litteras minio coloratas, tales nunc interdum apparere testatur, ut olim ex nigro atramento fuisse videantur. Sic tituli nostri color sanguineus, triumphalis, & sacer evanuit, vel ob caducam fugientium colorum naturam, vel frequentiorem exhibentium contrectationem, vel ex in-

infinitis adorantium osculis, vel nimia saeculorum vetustate.

CAPVT VIII.

Tituli oblivio.

I. PLuribus ab hinc saeculis in oblivione stetisse Inscriptionem nostram credibile videtur; eo praesertim, quod probro priscis Christifidelibus vertebatur Christum Crucifixum colere. *Crucifixum praedicare*, *Iudaeis*, ut ait 1. Cor. Apostolus, *scandalum* erat, *gentibus stultitia*: donec signum Crucis de instrumento ignominiae factum fuit venerabile decus Ecclesiae; donec, inquam Constantini Imp. oculis Crux Domini splendorem sole clariorem emittens in aëre apparuit. Hinc Augustus monitus se in hoc Signo victurum, Crucem ad illius similitudinem, auro, gemmisque refertam fieri iussit, qua, ubi praelia cum hostibus committeret, uti posset: indeque Vrbe immanissima tyrannide liberata, Deo Liberatori gratias agens in medio eiusdem Vrbis supra tropaeum venerabile Crucis signum figi imperavit. Hinc est quod ad fidem venientes Crucem non opprobrii, sed honoris; non supplicii, sed Victoriae; non paenae, sed praemii, signum esse intelligerent.

CAPVT IX.

Tituli prima inventio.

I. Divinis inde visionibus Helena Augusta Constantini mater commota, sanctissimae Crucis Lignum apud Hierosolymam quaerere statuit; quod tandem post aliquot annos reperit, ut narrant Ruffinus, Socrates, atque Sozomenus, necnon Ambrosius in Concione de obitu Theodosii Imperatoris. Id contigisse putat Baronius anno proximo post Concilium Nicaenum, scilicet 326. quamquam tempus anticipare videntur Critici recentiores. Martyrol. Labeco-Col. ait: *Inventio huius Sanctae Crucis facta fuerat tempore Eusebii Papae, & Confessoris*. Is sedit in Pontificatu ab anno 309. ad 311. Ideo instituit Festum huius Inventionis ab universis Ecclesiis solemniter celebrari.

II. Titulum ligneum una cum Cruce repertum ab Helena Auctores supra citati adfirmant, inter quos Sozomenus, *cum litteris Hebraicis, Graecis, & Latinis*. Hinc scriptum fuit de antiquo ritu Missae: *Missa tribus linguis cantari praecipitur, Haebraica, Graeca, & Latina, sicut & Titulus in passione Domini scriptus fuisse legitur*. Gemm. animae de ant. rit. Miss. l. 1.

Verum Ambrosii verba prope contemporanei haec sunt: *Invenit quia in medio praelatus Titulus erat: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum. Hinc collecta est series veritatis; Titulo Crux patuit Salvatoris*.

CAPVT X.

In Basilica Heleniana, seu Sessoriana conditur.

I. FErunt Reginam sanctissimae Crucis repertae, & ab ipsa tribus partibus divisae, unam partem, cum Titulo eiusdem Crucis, argenteis thecis inclusam ad Romanam misisse urbem, atque in Basilica Sessoriana, seu mavis Heleniana, vel S. Crucis in Hierusalem, collocari imperasse.

II. Romae in Sacello huius Basilicae, quod S. Helenae nuncupatur, musivis literis legitur:

HVNC ERGO LOCVM REGINA IPSA MVLTIS CHRISTI ET SANCTORVM RELIQVIIS ORNAVIT. ET A BEATO SYLVESTRO XIII. KAL. APRILIS CVM MVLTIPLICI PECCATORVM VENIA VISITANTIBVS INDVLTA CONSECRARI OBTINVIT.

Et paullo post:

TITVLVS VERAE CRVCIS AB HELENA ROMAM DELATVS &c. SVPRA ARCVM MAIOREM ISTIVS BASILICAE IN PARVA FENESTRA. PLVMBEA THECA MVRO LATERITIO CLAVSVS &c.

Verum enimvero haec memoria nonnisi sub finem saeculi XV. posita est, ut infra adparebit. Reliquum Honuphrii Panvinii, atque Ioannis Severani

ni opinio est, Titulum supra arcam huius Ecclesiae ab Imperatore Valentiniano III. conlocatum fuisse, postquam ipse anno 427. ad Imperium evectus fuit.

III. Qua vero de causa Titulus in arcu maiori Basilicae Sessorianae absconditus sit, in promptu est ex responso Honorati a S. Maria de Corpore D. Marci. *Veneti* (inquit) *timentes, ne Corpus S. Marci sibi auferretur; ita in sumptuosa recens erecta Basilica eadem sacra pignora collocarunt, ut ubi locorum in ea posita essent, penitus ab aliis ignoraretur*. Praeterquamquod facrae Reliquiae maioris venerationis causa in altiori loco reponebantur.

C A P V T XI.

Quomodo Crux venerari, & solemniter ubicumque coli incoeperit.

I. POstquam Constantinus M. Imperator Crucis imaginem & publice deferri, & venerari iussit unde lege lata postmodum vetitum est, ne suppliciis improborum adhiberetur, ut Sextus Aurelius Victor, Augustinus, Cassiodorus, aliique notarunt; hinc lubentissime ipsi Fideles nacti occasionem, eandem Crucem etiam in Litaniis, quas nunc processiones, seu supplicationes appellamus, tanquam Christianae Religionis vexillum palam deferre coeperunt. Quumque Litaniae ante celebrationem indicerentur, ut populus ad statutam diem, statutumque locum conveniret, ipse populi actus standi, sive permanendi in designato loco, statio appellatus fuit, a militum statione ducta metaphora;

Fidelium enim coetus militans Ecclesia dicitur; & vita hominum militia super terram hanc vocatur. Quare sicut ipse standi actus, statio denominatus fuit; ipsa etiam Crux, idem stationalis nomen sortita est.

II. Crucem, quae in supplicationibus praecedebat, stationalem appellatam fuisse arguitur, ex pluribus testimoniis, primum Anastasii Bibliothecarii in Vita Leonis III. qui ad Petri folium ascendit anno Redemptionis 795. quum de Carolo Magno referat, eundem in Basilica Salvatoris Domini; seu Constantiniana, Crucem obtulisse cum gemmis: quam Pontifex in Letania praecedere constituit secundum petitionem ipsius piissimi Imperatoris. Quae quum postmodum ob eius pretiositatem a latronibus praedata fuisset, Leo IV. successor alteram non absimilem refecit, ut idem Bibliothecarius in eiusdem Pontificis vita enarrat, inquiens: *Crucem ex auro purissimo, & mirae magnitudinis, margaritis, & gemmis hyacinthinis, & prasinis utiliter ornavit, & ad usum pristinum Sanctae Dei Romanae Ecclesiae mirifice decoravit.* Aliam Crucem Carolum Magnum dono dedisse Basilicae S. Petri, auctor est Cornelius Curtius Augustinianus in suo de Clavis Dominicis Tractatu.

III. Vsus vero eiusdem in processionibus desumitur ex auctoritate praestantissimi Ioannis Mabillonii, qui in suo Museo Italico Tom. II. Ordinem Romanum sic refert: *Primicerius cum Schola, & Subdiaconi Regionarii, & Acholythi, cum Cruce stationali S. Petri levant inde Crucem cum collecta processionali, cantando usque ad Sanctam Mariam Maiorem.* Narrat hunc ordinem Benedictus Vaticanae Ecclesiae Canonicus, qui in principio saeculi XII. floruit. Vbi notandum obiter, quod do-

doctissimus, & Clarissimus Ioannes Lamius in suo Hodoeporico observavit in Codice membranaceo xv. saeculi ex antiquiori ritu, illum, qui Litanias cantabat *Magiscolum* appellari consuevisse. *Magiscola* apud Du-Cangium est Scholae Praefectus, dignitas in Cathedralibus. In Actis Sanctorum T. iv. mensis Iunii legitur: *Obertus Praepositus, & Ogerius Scholasticus, vulgo Magiscola, eiusdem Cathedralis Ecclesiae*. In Regula consueta Toribii Archiep. Limae Tom. iv. Conc. Hispan. legi potest: *Scholasticus, vulgo Maestre Scuela, huius sanctae Ecclesiae curam habebit, ut Diaconus, & Subdiaconus antequam legant Epistolam, vel Evangelium, illa praevideant coram ipso*. Hinc in sigillo xiv. saeculi Musei Morellii, exprimente Angelum in dextera manu baculum gestantem, cuius summitas ad instar Crucis, *Minus Magisquolus* nominatur.

IV. Sed, ut ad propositum argumentum redeam, in Liberiana Basilica, aliam fuisse stationalem Crucem ex Paulo de Angelis in eiusdem Basilicae descriptione colligimus; cuius verba haec sunt Lib. viii. Cap. I. *Crux una magna de ligno cooperta argento, quae portatur per Litanias*.

CAPVT XII.

Tituli in stationalibus Crucibus observantur.

I. Crucium stationalium, utpote antiquissimarum exemplaria delineanda curavit doctissimus Ioannes Ciampinius in veteribus Monimentis, eaque sub oculis posuit. Verum aliquae earum

rum imaginem Christi Cruci adfixi rationibus ab Arringhio, aliisque adductis, nec habent, nec habere possunt; ideoque tituli formam exhibere nequeunt.

II. Ex iis unam seligo, quae, si non stationalis fuit, illam saltem cum stationalibus eamdem redolere antiquitatem, auctor est ipse Ciampinius, qui scribit eam accepisse a rerum antiquarum, & historiae naturalis, & patriae solertissimo indagatore Baccio Ptolomaeo Senatore Florentino, ab anno scilicet 1689. in quo Ptolemaeus Senator electus, ad 1694. in quo diem suam obiit; cuius prototypus adservabatur olim in Sacrario Collegiatae nostrae Ecclesiae S. Martini Gangalandi; & ut fama ferebat, exstiterat in Ecclesia S. Michaelis ad Montem Orlandum, postea eidem Collegiatae unita, quae vulgo *Santa Lucia della Lastra a Signa* nuncupatur. Haec Crux exstat hodie in Museo celeberrimi viri, semperque laudabilis Antonii Francisci Gorii, Florentini S. Ioannis Baptisteri Praepositi. In ea igitur siglis frequentissime saeculo nono usurpatis (ut asserit doctissimus Nummi aerei Musei Victorii explanator, Franciscus nempe Commendator Victorius, pro titulo in utraque parte Graecis verbis incisum est IC. XC. Porro, de Nomine Iesu Christi ut plurimum per has notas in antiquis nummis, contracto, agit Cangius in Dissertatione de inferioris aevi numismatibus. *Verum saepe etiam apud alios vetustarum rerum illustratores reperitur Nomen Iesu contractum per hasce notas* IC. XC. *circa imagines Iesu Christi*. Ita lego apud Ciampinium agentem de musivis operibus aliquando existentibus in apside, sive Tribuna Vaticanae Basilicae veteris.

III. In alia item adsimili stationali Cruce antiquis-

quisfima penes doctrina, & eruditione clarifs. Iosephum Mariam Brocchium, quae olim fuiffe creditur ad ufum Ecclefiae S. Martini ad Montes Mucellanae provinciae, nota duntaxat incifa vifitur IHS, lineola fuperducta, non cruce. Ad oftendendam huiufmodi ftationalis vexilli antiquitatem referre libet, quae in Differtatione de Monogrammate Sanctifsimi Nominis Iefu, auctore fupralaudato Victorio viro eruditifsimo, opportune legitur; nempe Amalarium Epifcopum fcriptorem IX. faeculi per epiftolam petiiffe ab Epifcopo Iona: *Pater intimat nato, quibus notis inferius figuratis rectius videatur vobis pingi nomen Iefu*. IHC. *an* IHS. Cui ille: *ficut* X *&* P (nempe *chi*, & *rho*) *Graecis litteris, & alia qualicumque Latina convenienti fuperioribus, fcribitur nomen Chrifti, ita* I, & H, *addita convenienti Latina, fcribitur* IHS.

IV. Non admodum difsimili modo, pro titulo, legitur XPS IHS in Cruce pervetuftae thecae, quae reperitur in Primatiali Ecclefia Pifana, in qua adfervantur Reliquiae de Menfa, ac de Sepulchro Chrifti Domini, quam videre eft apud Martinium in Theatro Bafilicae Pifanae.

V. Nec antiquioribus folummodo faeculis Iefu Nomen Cruci fuperimpofitum. Nota eft Crux litterata Sancti Benedicti apud Camaldulenfes, aliofque Monachos in ufu, cuius initium faltem ex rythmicis verfibus, quibus conftat, defumi poteft.

in

in qua ultra angulares ſiglas, quae valent *Crux Sancti Patris Benedicti*; ſignificare aiunt initiales literas: *Crux ſemper ſit mihi lux. Non Draco ſit mihi dux*. Circumcirca vero. *Vade retro Satana. Non ſuade mihi vana. Sunt mala quae libas. Ipſe venena bibas*. Huic ergo Cruci IHS, ut in Cruce ſtationali Mucellana ſuperimpoſita viſitur.

VI. Crux item aenea, ac literata, ſtationalis ad inſtar, oblata iam fuit a Conſtantino quodam Eccleſiae Monaſterii Roſarnenſis in Calabria in honorem Deiparae Virginis, quae Roberti dicitur, ut ex ipſius literis, duobus iambis concluſis, depraehendimus. Sed ad quod ſaeculum pertineat Inſcriptio, non ita facile determinari poteſt, ut ait in Epitome Graecae Palaeographiae Gregorius Placentinus eruditiſsimus, qui eam retulit eiuſdem Operis Cap. 4. Iambi ſunt:

CΟΙ ΤΗ ΠΑΝΑΓΝΩ ΜΗΤΡΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓȣ

ΠΡΟCΗζΕ ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟC ΕΙC ΠΛΟΙΩΝ ΛΥCΙΝ

hoc eſt: *Tibi puriſſimae Matri Dei Verbi obtulit Conſtantinus in navium ſolutionem.*

CAPVT XIII.

Tituli defectus in ſtationalibus Crucibus.

I. Denique ex Crucibus ſtationalibus illa quoque ad Titulum examinanda ſeſe offert, quae a Cornelio Curtio de Clavis Dominicis profertur, Ba-

Basilicae S. Petri, ut supra innui, donata. Eam cum imagine Christi, aliasque similes, aut antiquiores, vel ignorantia artificum picturam, & sculpturam negligentium, vel alia de causa, omni prorsus Titulo carere perspicuum est. An sedulitate primorum baptizatorum? qui quum essent, ut facile percipi potest, aliquoties Iudaei, ludibrio haberent illud *Rex Iudaeorum*; unde *Noli scribere Rex Iudaeorum*. Chrysostomus Hom. 84. in Ioan. *Erat Iudaeis offensus, propterea ignominia hac eos afficere voluit* (scil. Pilatus), Nicolaus Pontifex huius nominis primus in Epistola ad Michaelem Imperatorem, ait: *Quem Titulum multi Iudaeorum corrumpere voluerunt, &c. sed minime potuerunt; scriptum quippe divinitus in Libro Psalmorum fuerat: Ne corrumpas Tituli Inscriptionem*. Quum praeterito saeculo invitis Florentinis Iudaeis imago Redemptoris Cruci adfixi extra Florentinam portam S. Frigdiani depicta fuisset (de qua fuse Baldinuccius, aliique) e conspectu agri eorum sepulturae destinati; memini me legisse, non tam sacrosanctum Cadaver, quam Epigraphen superimpositam, eorum agitationi, ac rumori causam dedisse, atque demum eosdem agrum reliquisse. In Municipio Principatus Hennebergici Divo Henrico consecrato, qui vulgo *Henrichs* nuncupatur, Samuelis Reyheri patria, scelus olim horrendum commissum esse Samuel ipse testatur: inquiens: *Incolae signum Christi Crucifixi sculpendum curarunt. Cur nemo Christianus ob barbariem istorum temporum Inscriptionem Hebraicam adornare posset; ipsi tamen secundum Evangelistas trilinguem desiderant titulum. Unus ex Municipibus Francofurtum ad Maenum proficiscens, Iudaeum, uti coniiciunt, conducit, qui Inscriptionem Hebraeam adponeret. Iu-*

daeus

daeus optatum virus suum maledictum in semper benedictum Salvatorem nostrum evomendi, nactus occasionem prompte annuit, & mercede accepta, Inscriptionem Hebraicam exhibuit, quam una cum Graeca, & Latina sine ulteriori inquisitione Cruci affigunt. Circa annum huius saeculi (XVII.) *triginta avunculus meus magnus D. Samuel Zehnerus S.Th. D. & Gymnasii Schleusingensis Professor, aedem antea dictam visitans, & perlustrans, inter alia in blasphemam istam inscriptionem incidit, cum stupore legit, iustoque zelo actus, tabulam famosam a Signo Crucis removeri iussit &c.*

II. Quod autem primi Christianorum Hebraei, non Gentiles ut plurimum fuerunt, adeo verum esse volunt, ut Iudaeorum nomine sive Graeci, sive Latini Scriptores Christianos appellare consueverint. Doctissimus Petrus Franciscus Fogginius de D. Petri Itinere, & Episcopatu agens, scribere non dubitavit: *Apud Ethnicos antiquissimis illis nascentis Ecclesiae temporibus, cum Iudaeis ipsis Christiani facile confundebantur.* Exerc. VI. *Et nullum fere aliud inter Iudaeos, & Christianos discrimen intercedere existimabant ea tempestate Gentiles, quam quod inter ceteras Iudaeorum sectas intercedebat.* Exerc. V. Idipsum confirmat Edictum illud Claudii Caesaris, quo e Romana urbe eiecti sunt Iudaei omnes, qui, ut Suetonius scribit, *impulsore Chresto assidue tumultuabantur*. Orosius vero Hist. lib. VII. pondus adauget. *Me magis Suetonius movet, qui ait hoc modo; Claudius Iudaeos impulsore Christo assidue tumultuantes Roma expulit.* Et revera nomen Christianorum non tam cito ubicumque sortitos esse credam; sed circa Neronis tempora, cuius edictum legitur his verbis conceptum. *Quisquis Christianum se esse confite-*

tur

tur, is tanquam generis humani convictus hostis, sine ulteriore sui defensione capite plectitor. Quo crimine sane habiti sunt nocentes Christiani, ut scilicet generis humani hostes, & profanae coniurationis plebs, ut Caecilius apud Minutium Felicem ait, appellarentur: eorum enim nova vivendi ratione móres, ipsamque humanam vitam laedi existimabant Gentiles; quapropter dicebantur *ἀδικεῖν τὸ βίον*, ut apud Clementem Alexandrinum. Tertullianus quoque ait, naturam ipsam Christiana superstitione conquestos fuisse violari, unde in aliquibus monumentis: SVPERSTITIONE CHRISTIANORVM VBIQVE DELETA. Christianorum multi ab iis etiam artibus se abstinuerunt, a quibus superstitio aliqua resultaret. Vide de sacris Imaginibus Iosephi Frovae Vercellensis Dissertationem doctissimam nuper impressam. Quid plura? etiam sub eodem Imperatore aliquando non Christianorum nomine, sed Superstitiosorum appellati sunt; unde in ruinis Pagi Marquesiae in Lusitania, seu *Maravesar*, hanc exstasse inscriptionem, auctor est Ianus Gruterus; si tamen genuina a viris doctis habetur.

NERONI . CL . CAIS
AVG . PONT . MAX
OB . PROVINC . LATRONIB
ET . HIS . QVI . NOVAM
GENERI HVM . SVPER
STITION . INCVLCAB
PVRGATAM

Dede-

Dederunt Adolphus Occo, Ioseph Iustus Scaliger, Paullus Bauldinus, & nuperrime doctissimo Commentario exposuit Io: Ernestus Imman. Walchius, qui eius genuinitatem propugnavit.

III. In Tituli ergo defectu morem primorum Baptizatorum, qui vel nomine Iudaei dicebantur, vel re fuerant, multos sequutos esse antiquioris aevi caelatores, vel pictores adparet; etenim his artibus ex priscis Christianis pauci, vel nemo se applicuit, ne, ut penes Tertullianum habemus, idololatria contaminarentur.

IV. Plurimae sunt imagines vetustissimae Salvatoris Cruci adfixi sine Titulo; inter quas vetustissima est illa argentea in Sacrario Basilicae S. Petri Romae adservata, quam Carolus Magnus a Leone III. Summo Pontifice coronatus eidem Basilicae dono dedit. Talis est ea, quam ferunt apud Florentiam in Templo Divi Miniatis ad Montem Sancto Ioanni Gualberti anno salutis 1003. caput inclinasse; ubi nullae aliae literae visuntur, quam LVX. in nimbo, eaeque recentiores. Similis perantiqua pictura apud supralaudatum Gorium, quae olim in Templo divae Reparatae huius Civitatis exstabat. Talis imago aerea in Hierotheca in formam arculae paenes eundem: talis in Diptycho circa saeculum XIV. picto apud me. Ioannes Baptista Casalius de veteribus Christianorum ritibus Cap. II. Cruces affert sine Titulo, quarum una ex metallo adducta fuit ex orientali Civitate Aleppi iamdiu eruta ex antiquissimo Christianorum Templo. Romae item sine Titulo Iesus Christus Cruci adfixus musivo opere in Basilica S. Clementis sine aliquo Titulo observare est. Sequioris aevi Imagines, quae Florentiae exstant, quarum una in Monasterio D. Barnabae, altera in peristylio D. An-

Marci ad Praedicatores, quas ferunt a B. Ioanne Angelico depictas: ipse enim obiit anno 1455. antequam Romae reperiretur Titulus archetypus an. XXXVII. Ex priscis tamen aliquot monumentis adparet, Graecos Crucis Titulum non praetermisisse, adeoque diligentiores fuisse.

Quo autem consilio Titulum omitti consueverit apud veteres, aliorum sit iudicium. Solummodo scimus, crucem Latronum, qui cum Christo adfixi fuere, tunc temporis titulo caruisse, atque propter triumphalem Titulum Crucem salutiferam Domini nostri, Helenae temporibus agnitam fuisse, ut ait Chrysostomus Homil. 84. in Ioannem, atque Ambrosius in funere Theodosii, his de Helena verbis: *Quaerit ergo medium lignum; sed poterat fieri, ut patibula inter se ruina confunderet, casus mutaret, & inverteret. Redit ad Evangelii lectionem; invenit quia in medio patibulo praelatus Titulus erat* IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM. *Hinc collecta est series veritatis, Titulo Crux patuit salutaris.*

VI. Caeterum Regni Abissinorum stemma Christus est Cruci adfixus, at sine titulo. E contra in Cruce, quam Hierusalem nuncupamus, cum duobus lignis transversis, minorem eorum significari autumo tituli nostri tabellam literis carentem. Non dissimili modo Crux Hungariae Regni stemma.

CAPVT XIII.

Literae Tituli locum in Crucibus usurpantes.

I. QVidquid sit de characteribus pictis in zona Imaginis Salvatoris Piſciae adſervatae, de quibus varia, & inconſentanea affert Puccinellius pag. 344. quem vide, ſi lubet, in Hiſtoria Piſcienſi; plures ſunt, qui de Imagine Crucifixi in Civitate Lucenſi cultui, & adorationi expoſita verba faciunt; praeſertim Angelus Roccha, ubi de particula SS. Crucis diſſerit. Quod ad eius antiquitatem attinet, ferunt eam ex Luna antiquiſſima Etruriae Vrbe Lucam, anno 782. adlatam fuiſſe. Conſtat eam praeſeferre loco Tituli A. Ω. De harum litterarum antiquitate, & uſu conſulendus eſt prae ceteris Ioannes Ciampinius in Veterum monumentorum Parte ſecunda, ubi eas in ſepulcris primorum Chriſtianorum expreſſas oſtendit; nec non in arcu Eccleſiae S. Mariae Vrbis ſub pedibus Salvatoris; eo quod ipſum Deum ſignificant, ut in Apocalypſ. cap. I. verſ. 8. innuitur: *Ego ſum* A, *&* Ω, *principium*, *& finis dicit Dominus Deus*, *qui eſt*; & cap. XXII. v. 13. *Ego ſum* A, *&* Ω, *primus*, *& noviſſimus*.

II. Id etiam innuere videtur Auctor Clariſſimus Animadverſionum ad Severae Martyris Epithaphium inquiens: *Quantumvis enim eruditus quidam Scriptor putaverit, non conſueviſſe ante ab Ario nefariam haereſim appingi Chriſti monogrammati vocales*, A, Ω *ad eius divinitatem ſignificandam*; *tamen facile poteſt oſtendi*, *etiam ante Conſtantini tem-*

tempora usurpatos fuisse mysticos illos characteres ad ornamentum, ac decus Nominis Christi; quod deinde post Arianum dogma crebrius adpinxerunt suis monumentis Christiani. Et revera in labaro Imperatoris monogramma cum iis literis videbantur. Idipsum dici potest de aliquibus Nummis aliorum Imperatorum. Visuntur item in annulo perantiquo Musei Victorii. Ioannes Dominicus Bertoli Canonicus Aquileiensis, Vir de literaria Republica optime meritus, in Columbaria Florentina Academia Consocius meus, quem honoris caussa nomino, in Dissertatione VII. Operis, quod inscribitur *Memorie della Società Colombaria*, sic ait: *Tal costume di accompagnare il monogramma con queste due lettere credesi derivato fin dal tempo degli Apostoli*.

III. Quod autem posteriora tempora spectat perpulcrum exemplar oculis nostris subiicit eadem in Dissertatione ipse Auctor, ut opus mihi non sit vel commemorare usum talium litterarum in nummis Civitatis Senarum, ubi visuntur, utpote minus antiquum, vel primum lapidem in fundamentis Basilicae Pisanae anni 1064. ubi prope Crucem *alpha*, & *omega* cum monogrammate incisi sunt, vel stemma equestris Ordinis Sancti Sepulchri Domini nostri, ubi in Cruce sunt iidem characteres monogramma interponentes.

IV. *Alpha* igitur, & *omega* Epigraphes ad instar spectantur in Cruce pervetustae Lucanae imaginis, ut aiebam, necnon in alia Lucanae illi simillima, quae colitur in Oppido Bargae Florentinae ditionis; ne dicam etiam in plurimis aliis Crucibus medii aevi.

CA-

CAPVT XV.

De formulis vero Titulo aliquantisper similibus.

I. PAulus Aringhius in Roma subterranea Cubiculum proferens Coemeterii S. Iulii Papae in via Flaminia, Crucem ostendit cum Romana tantum inscriptione: IESVS REX IVDAEORVM, textum S. Matthaei pure respicientem. Petrus Lambecius ex antiquo Manuscripto Codice Bibliothecae Caesareae picturam vulgavit saec. IX. in qua Crux Titulum habet IHC NAZARENVS REX IVDEORVM, ex Divi Ioannis textu desumptum: Ego ipse picturam XIV. saeculi affabre factam vidi, in qua a ligniculo sustentabatur Tabula, cum his verbis: HIC EST IH̄S NAZARENVS REX IVDEORVM.

II. Quae fuerint antiquorum Diptycha sacra, & qualis eorum in Ecclesiis usus antequam altarium, ut aiunt, tabulas Fideles adhibere consuevissent, sat, superque ostenditur a Baronio ad annum Christi LVII. Cl. V. Philippus Bonarrotius in calce Observationum suarum ad Vasa Vitrea praeter alia, Diptychum profert eburneum saeculi IX. quod iam fuerat Monasterii Rambonensis in Marchia, postea Bonarrotiani Cimelii ornamentum. In ipso artifex Divi Marci Evangelium sequutus, scripsit REX IVDEORVM.

III. Duobus huc usque relatis exemplis plura addi possent, uti prae ceteris Titulus hic meus aeneus deauratus, & encausto pictus, scilicet

Addi poteſt & Tabula argentea ab Ioſepho Martinio in Theatro Piſanae Baſilicae memorata, quae exſtat in Monaſterio S. Matthaei Piſarum, ubi cernitur Chriſtus quatuor clavis Cruci adfixus, cum epigraphe REX IVDEORVM. Et revera D. Auguſtinus in Pſ. 55. haec habet: *Scriptus eſt quidam titulus in Dominica Paſſione &c. Haebraice, Graece, & Latine*: Rex Iudaeorum. Et in Pſa[l]. 57. *In Titulo, ubi ſcriptum erat* Rex Iudaeorum *poſito ſuper Crucem &c.*

IV. At pulcherrimum exemplum Tituli aliquantum vero ſimilis ſuppeditat Codex LVI. Plutei I. Imperialis Bibliothecae Laurentianae, continens Evangelia characteribus Syriacis anno ſalutis 586. exarata: iam Auguſtiſſimi CAESARIS Magni Ducis noſtri iuſſu in lucem, curante V. C. Gorio prolata; quaeque rurſum prodibunt, ut ex Catalogo V. C. Bibliothecarii Antonii Mariae Biſcionii Imperialis Eccleſiae S. Laurentii Canonici diſcere poterimus. In eo ſiquidem Codice picta eſt in Tab. XXIII. Crucifixio Domini noſtri; in culmine vero Crucis, Syriaco tantum charactere Titulus eſt, *Ieſum Nazarenum Regem Iudaeorum* referens, quamquam & nomen Longini inibi Graece ſcriptum legatur. Ibi, dicam obiter, Ieſus Chriſtus conſpicitur quatuor clavis confixus, & quod minus obvium, veſte quadam talari coopertus, qualis idem depictus

 oſten-

ostenditur a Ciampinio de sacris Aedificiis : cuius vestis originem affert Gregorius Turonensis de Gloria Martyrum Lib. I.

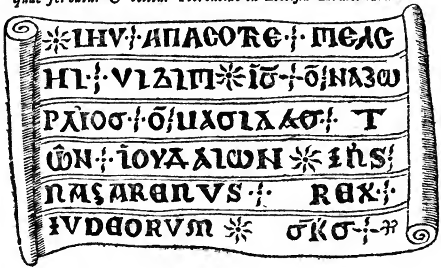
V. Neque hic omittenda videtur Imago Crucifixi, a Petro Lambecio relata; quam exstare ait in Augustissimae Bibliothecae Caesareae Vindobonensis pervetusto Codice MS. membranaceo, ante annos 778. exarato, cui Titulus appositus est: IHC. NAZARENVS . REX . IUDEORUM . ubi ų visitur aliquantulum caudatum, & qualequale in Vergilio Mediceo-Laurentiano occurrit. Apposita item cernitur charactere Longobardico, ut aiunt, formula eadem Imagini Iesu Christi Crucifixi, alias *de' Bianchi*, saeculi decimiquarti, quae in Emporii Praepositura veneratur: denique Imaginis sculptae IESV CHRISTI CRVCIFIXI, quae, ut traditur, S. ANDREAM CORSINIVM Episcopum Faesularum allocuta est, quaeque in Ecclesia Carmelitarum Florentiae adservatur, & colitur. En ipsum schema a me diligenter delineatum.

CAPVT XVI.

De Titulo per Siglas expresso, & contracto.

IN litteris pingendis, sculpendisque sensim, ut barbaries defecit, Crucium imagines elegantiores fieri, & in earum Titulis constanter *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum* scribi incoepit; sed literis dumtaxat I. N. R. I. Id an loci angustia, an ut mos saeculi servaretur, in quo multa nomina, praesertim propria per solam primam literam exprimere usu

Schema Tituli IMAGINIS IESV CHRISTI CRVCIFIXI, *quae servatur & colitur Florentiae in Ecclesia Carmelitarum.*

usu venerat, nescio. Illud certum est, iis Siglis Titulum scriptum me vidisse in vetustissimis valvis aeneis Basilicae Pisarum, in queis Salvator noster Cruci adfixus conspicitur, nec non in Tabella aptata Imagini Iesu pariter Cruci adfixi, quae in Abbatia S. Bartholomaei Faesularum colitur.

II. Hinc ortum est, quod plerique arbitrati sunt, verum Crucis in morte Christi Titulum initialibus tantum literis constasse. Fratres Macri in Hierolexico: *Totius Hebraicae irrisionis in Christum Crucifixum summa, & Titulus erat inscriptus: HIC EST I.N.R.I.* Quemadmodum apud Graecos principe, vel initiali vocis litera, integra vox designabatur, ut apud Maximum Planudem Aesopus fingitur septem characteres marmoreae Columnae insculptos conspexisse; sic antiquitas harum Latinarum Siglarum longe vero maior videretur, si non recens instaurata, & completa nosceretur effigies Iesu e Cruce pendentis, ex Nazareth, ut fertur, Pisas circa saeculum X. adducta, & in maiori eiusdem Civitatis Basilica conlocata; de qua luculenter Martinius supradictus differit. In ea siquidem imagine & radii, & titulus opus recentioris aevi visi sunt. Quare auctor eruditissimus, atque Doctissimus Dissertationis de Monogrammate Sanctissimi Nominis Iesu, Romae in lucem superiori anno editae, sic divinatus est: *Sed in triumphali Titulo Capiti Domini nostri Iesu Christi superposito, & Cruci infixo, Nomen sanctum per singulas literas expressum fuisse non dubitamus, ut videlicet omnibus innotesceret, quis ille Rex Cruci per ignominiam, ludibrium, & infamiam defixus existeret: neque enim Hebraice, Graece, & Latine Titulum scribere fuisset opus, quando Regis nomen per syncopen, sive nexum literarum contraxissent. Istud egregie demon-*

straret ille idem Titulus vetustissimus; sed malum, nostroque damno infausta res est, non integrum adhuc perseverare in Basilica Sessoriana, ubi pars tantummodo eiusdem insigni veneratione colitur, & multis ab heinc saeculis sedulo custoditur.

CAPVT XVII.

De eodem Titulo contracto, & punctorum defectu indistincto.

I. QVemadmodum suo loco notare poterimus in Sacra Tabula, quam proferemus, defectum inter voces tum punctorum, tum spatii; ita & hic animadvertere oportet, quod artificum negligentiâ in multis picturis sculpturisque Siglarum sensus I. N. R. I. immutatus defectu punctorum in unicam vocem INRI, quae nihil significare videtur; quod frequentissimum esse in priscorum Graecorum, Latinorumque lapidibus manifeste constat. Ea potissimum de caussâ Heracliti scripta a quolibet neglecta olim atque contempta protulit Aristoteles Rhetor. lib. 3. cap. 5. quod nempe omni distinctionum genere destituta, tum legentium oculos defatigarent, tum ipsiusmet auctoris sententiam perturbarent; eaque pariter de causa multum ab eruditis disputatum est pro restitutione nonnullorum Scriptorum; unde merito Diomedes Lib. 2. cap. 4. docet lectioni posituras accedere, vel distinctiones oportere.

II. Idipsum, sed non sine aliqua notabili significatione, evenisse putarunt nonnulli in quibusdam acrosticis, qui sub Sibyllae Erythraeae nomine circum-

cumferebantur, quorum primae litterae ad significandum. Ιησῦς Χριστὸς Θεῦ ὑιὸς σωτήρ, simul unitae sine punctis, constituebant ἴχθῦς, idest *piscis*: quam vocem ita efformatam, minime Graeci praesertim respuerunt, cum optime agnoscerent Christianos omnes hoc ipso vocabulo perbelle exprimi, quandoquidem Tertullianus Lib. de Baptism. eos ita appellat.

CAPVT XVIII.

Triumphalis Titulus absconditus denuo reperitur.

I. IN picturis, aut sculpturis verum Crucis trilinguem Titulum imitari a saeculis vetustioribus usque adhuc non est datum, abscondito per multa saecula exemplo, cuius nunc inventionis Historiam in Sessoriana Basilica ex Cl. Ioanne Ciampinio referre oportet. Sic enim in Synopsi Historica de Sacris Aedificiis cap. 3. *Vivebat tunc bonae memoriae Petrus Gundisalvus de Mendoza Presbyter Cardinalis Tituli eiusdem Ecclesiae* (S. Crucis in Hierusalem) *qui cum illam vetustate iam fatiscentem videret, ut in primaevum splendorem restitueret, eiusdem muros nova, & tenui calce obduxit, & dealbavit; nec non interrasile laquearium picturis, aureisque exornavit lineis. Dum autem haec a fabris murariis peragerentur, in summitate maioris arcus, sive triumphalis disiecto cuiusdam parvae fenestrae muro. ibidem Sacrosanctae Crucis Titulus repertus fuit. Tota facti series a Stephano Infessura, quem penes me in meo librorum MSS. Cimelio asservo, rerum sui tem-*

 poris

poris diligenti Scriptore, rudi quidem ſtylo enarratur.

II. Henricus Spondanus, ac Iacobus Boſius Infeſſurae Civi Romano adiiciunt Laelium Petronium, & Paulum de Magiſtris, tanquam una cum Infeſſura, Romani Chronici, ſeu Ephemeridis Scriptores. Ceterum Infeſſurae Codex manuſcriptus anno 1670. exſtabat in Bibliotheca Fulvii Archangeli Balneoregienſis, ut Boſius teſtatur. Exſtat nunc & Florentiae in Bibliotheca publ. Magliabechiana. Demum paucis ab hinc annis publici iuris factus eſt a Georgio Ekardo, etſi multis lacunis, & erroribus ſcatens, teſte eruditiſſimo Viro Rodulphino Venuto Patricio Cortonenſi in Numiſmatibus praeſtantioribus Romanorum Pontificum.

III. Sed ad narrationem veniamus. *Die prima menſis Februarii anno 1492. venerunt nova de partibus Africanis, dictumque fuit qualiter Rex Hiſpaniae habuerit victoriam de Granata, ipſamque cepit, & dominatus eſt; & eam fuiſſe captam pactis omnibus, & foederibus. Nam iamdiu ante oppreſſerat eam; quibus autem pactionibus, non bene ſcitur apud nos. Eadem die miraculum in Vrbe fuit. Nam cum D. Petrus Gundiſalvus de Mendoza, ut dicitur, ſua impenſa faceret incruſtare, & dealbare Eccleſiam praedictam, quando operarii tetigerunt ſummitatem arcus, exiſtentis in medio Eccleſiae juxta tectum, ubi adhuc ſunt duae parvae columnae, ſenſerunt ibi certum vacuum; cumque aperuiſſent, invenerunt unam parvam feneſtram, in qua erat una capſula plumbea duorum palmorum bene clauſa, & ſuper eam erat lapis quidam quadrangularis marmoreus, ubi erant ſculptae iſtae literae, videlicet:* Hic eſt Titulus verae Crucis. *In qua capſula reperta fuit quaedam Tabula parva longitudinis unius palmi, quae ab uno latere erat comeſa, & vetuſtate corroſa, ibique erant ca-*

va-

vatae, & deinde colore rubeo tinctae infrascriptae literae, sive verba: HIESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM; *sed illud* Iudaeorum, *non erat perfectum, quia illud* RVM *nonnisi ad* R *inclusive remanserat, & illud* VM *ceciderat, ut dixi; quia erat Tabula ab ea parte corrosa, & vetustate deficit: & primus versus erat hoc scriptum literis Latinis; secundus vero literis Graecis, & tertius literis Haebraicis.*

IV. Placet & Laelii Petronii in veteri Ephemeride verba hic referre. *Kalendis Februarii anni* 1492. *instaurante hoc templum Gundisalvo Mendoza Cardinali S. Crucis, deprehenderunt operarii in summitate altioris testudinis armariolum, continens plumbeam arculam bene clausam, supra quam iacebat saxum quadratum, in quo sculpta legebantur haec verba:* Hic est Titulus verae Crucis. *In arcula, quae erat bipalmaris, includebatur Tabella habens longitudinis palmum cum dimidio, quae referebat sculpta, & colore rubro tincta haec verba:* IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

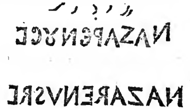
CAPVT XIX.

Stephani Infessurae errores confutantur.

I. SED quid mirum, neminem in picturis, caelaturisque verum Titulum imitasse, quum Stephanum Infessuram, qui eum vidit, & descripsit, valde errasse comprehendimus, dum scribit. *Primus versus erat hoc scriptum literis Latinis; secundus literis Graecis, & tertius literis Haebraicis.* Ecquis non videt ὕστερον πρότερον, & quod cum ipse indicet primum versum Latinum vidisse, secundum Grae-

cum, tertium Haebraicum, sursum deorsum Tabellam conspexisse? & eo magis, quod ordo iste non concordat cum verbis Ioannis diligentissimi, certissimique, ut diximus, Scriptoris, & testis; verum nec cum his Lucae: *Erat autem & suprascriptio scripta super eum cum literis Graecis, & Latinis, & Haebraicis.*

II. Clarius etiam sphalma Infessurae evincitur ex eo quod non observavit characteres inverso ordine, nempe a dextera ad sinistram esse scriptos Haebreorum more, quemadmodum constantissime conspicitur in veri Tituli exemplaribus aere insculptis annis 1582. 1610. 1647. 1670. & 1734. quorum ultimum incidi curavit doctissimus Antonius Maria Lupius Societatis Iesu Sacerdos, amicorum meorum dum vivebat suavissimus, qui id inseruit in sua Dissertatione in Severae Martyris Epitaphium Tabula XVIII. pag. 150. Altitudine aequat Romani pedis unc. VIII. latitudine vero fere XIII. accurate aereae Tabulae ita incisum.

Huic epigraphen hanc subiecit: *Imago TRIVMPHALIS TITVLI Vivificae Crucis D. N. IESV CHRISTI, prout hodie, consumptis reliquis, conspicitur Romae in Basilica Sessoriana, ex antiqua Imagine aeri insculpta anno MDLXXXII.*

Hanc

Hanc buxeis typis imitandam, & incidendam curavimus, parvo hoc schemate; sed ipsam autographam delineationem adeat eruditus ac pius Lector, ad quam mittimus.

III. Is ordo ita erat necessarius, ut etiam ii, qui de hac re aliquod confinxere observarunt; inter quos recensendus est ille, quisquis fuerit, qui Pilati sententiam tanquam autographam exaravit, ut videre est in Codice 916. manuscriptorum Strozianae Bibliothecae, ubi ea legitur; etsi Auctor Linguarum Graecae, & Haebraicae ignarus, in Titulo Graeco, & Haebraico maximos in errores lapsus est.

CAPVT XX.

Vrbis gaudium, & nova Tituli conlocatio.

I. AD *quem locum*, sequitur Infessura de Basilica Sessoriana, *quasi tota Vrbs accessit; & Papa Innocentius post triduum vidit eam, iussitque permanere in dicta capsula cum quadam lamina vitrea super Altare in festivitate dictae Ecclesiae; & est omnium aestimatione illa Tabula, quam Pilatus posuit in Cruce super caput Salvatoris nostri Iesu Christi, posita ibi per Sanctam Helenam matrem Constantini, tempore quo fuit dicta Ecclesia fabricata.*

II. Mortuo Petro Cardinali Gundisalvo Ecclesiae huius restauratori, successit Bernardinus Caravaial, natione Hispanus, Cardinalis Tituli S. Crucis in Hierusalem, qui & Ecclesiam ornavit, & Inscriptionem nostram assidue veneratus est; sepultus ibidem anno 1523.

CA-

CAPVT XXI.

Calvini calumnia refellitur.

I. IGnotum forsan esset Inscriptionem hanc nostram dimidiatam fuisse, nisi in eam calumniari coepisset Ioannes Calvinus. Verba eiusdem in Tract. de reliq. refert Honoratus a S. Maria in Animadversionibus in Regulas, & usum Critices, inquiens: *Cum Vrbs Tolosana iactat, se illum habere, & Romani id negant, eundem in Ecclesia S. Crucis ostendentes, pugnantia invicem loquuntur.*

II. Meminit huius calumniae Honoratus Nicquetus Societatis Iesu in libro, qui inscribitur *Titulus S. Crucis*, nec non & Iacobus Gretserus his verbis: *Et duplicatus quoque est Crucis Titulus (inquit Calvinus) nam & Romae reperitur in Templo S. Crucis; & Tolosani gloriantur eundem se possidere. Sed calumniatur & hic, & alibi saepius in simili materia Calvinus: nam nemo Christianorum Titulum Crucis, quem unicum fuisse sciunt, duplicatum dicit. Quod autem in duobus locis reperiri fertur, id ideo fortassis evenit, quia in duobus locis pars Tituli habetur.*

III. Et revera Tabulam Lupianam memoratam, aliasque simillimas apud Bosium, & Nicquetum, vix dimidium ostendere Tituli ab Infessura descripti perspicuum est. Sed, ut vera fatear, nonne prodesse debuerat Toletanis habuisse aliquando Archiepiscopum suae Ecclesiae Petrum Gundisalvum de Mendoza, non solum de Hispaniarum Regno, verum etiam de Sancta Romana Ecclesia bene merentem? Nonne is fuit, qui expugnationem Regni Granaten-

tensis promovit? qui novi Orbis reperiendi instrumentum fecerat, commendatio praecipue Ferdinando, & Isabellae Regibus Christophoro Columbo Italo? Si propriis sumptibus restaurare curaverat Romae Basilicam Sessorianam Titularem, ubi thesaurus repertus est; nonne & ipsi Ecclesiae pariter, & Ecclesiae sui Archiepiscopatus Toletani, ubi moriens cadaver suum sepeliri voluit, Titulum Crucis impertiri debebat?

IV. Toletanae ergo Ecclesiae S. Mariae *de la Dorade* impertitum fuisse auctor est Ioannes Severanus de septem Vrbis Ecclesiis, ubi de Titulo Sessoriano agit. Ecclesiam eandem Toleti nullum vetustius inventum, quam Titulo Romae, monumentum habere in Tabulariis de origine, tempore, vel modo, quo Titulus ad eam delatus sit, ostendit Vir Cl. Honoratus a Sancta Maria. Integrum Toleti nequaquam esse subdit Bailletus. Quis igitur dubitabit, has partes non unum, eundemque Titulum conficere?

CAPVT XXII.

Ex literarum forma Triumphalis Tituli existentia firmatur.

I. CErtum quippe est quod Calvini derisio eo tetendit, ut epigraphes fidem apud Orthodoxos infirmaret. At magnum sane argumentum, ac firmissimum, ut sentio, est forma literarum Tituli, ex quibus ipsius Tituli veritas dignosci possit. Vt vero singulas ex iis, quae supersunt, ad examen revocemus, ab Alpha exordium sumamus. A hac forma factam usitatam fuisse ab antiquissimis us-

que

que temporibus patet, ut solide Montfauconius in Graeca Palaeographià ostendit. Ac revera in nummis illis, qui tempore Tiberii cusi videntur, A saepissime ita efformatum visitur. Є vero rotundae huiusce figurae forma donatae, originem cognoscunt eruditi omnes initio Romani Imperii, quando nempe Romana res Augusto cessit. Non putandum quidem est eam usitatam fuisse temporibus Iulii Caesaris; quamvis in aliquibus eiusdem Imperatoris nummis haec literae forma aspiciatur. Haec numismata enim sub Augusto cusa fuisse putandum est. In Graecis quidem marmoribus hoc quoque tempore antiqua illa forma E reperitur; sed hoc veritati non obstat: credendum est enim Epigraphen nostram Romano more fuisse exaratam, ut suo loco ostendemus. De N nihil addam; omnibus enim notum est esse antiquissimum. De P quoque nihil est quod admodum adnotare possimus; tantummodo observandum est saepissime Tiberio imperante P semicirculum habere in medio lineae.

II. Difficultas quidem in hoc ȣ versatur; etenim in omnibus fere inscriptionibus OY legitur: sed respondere possemus aspici aliquando in iis inscriptionibus, quae charactere, ut aiunt, corsivo exaratae sunt. Qua de re cum putandum sit Titulum hunc scriptum fuisse ignara manu, urgente tempore, ac tabulae angustiâ; credibile est, hac de causa nexum alioquin insuetum ita fuisse formatum. Verum enim vero Clarissimus Montfauconius Lib. 2. Palaeographiae duo affert Numismata Volusiani, nec non alia Elagabali, & Alexandri Severi, in quibus omnibus diphtongum *ου* tachigraphice, ut ita dicam, expressum visitur, ȣ: ac Carolus Schlaegerus Vir maximae eruditionis de Nummo loquens Alexandri Magni observat in Nummis ante saeculum secun-

cundum, hanc tachigrapham notam, seu nexum, incoepisse.

III. Quod vero Z conversa forma aspiciatur, mysterium non esse puto, cum in vetustis quoque marmoribus non raro occurrat; ac proinde non rite ei convenire Ausonii descriptionem;

Zeta iacens, si surgat erit nota, quae legitur N.
De literis Latinis nihil addo, cum omnes illae Augusti saeculo reperiantur.

CAPVT XXIII.

Literarum forma varias Scriptorum opiniones aversatur.

I. EDuardus de Vitry S. I. in erudita illa Dissertatione, quâ Flavii Clementis Martyris tumulum illustravit, ait coniectari se, literam Є forma semicirculari, quam Syria primum, mox Aegyptus, atque Asia in nummis adhibuere, apud Graecos Europaeos, nonnisi circa Domitiani tempora; apud Latinos vero non consuevisse vulgo scribi, nisi Iustini fere, aut Iustiniani Imperatoris aetate; saeculo nimirum sexto post Christum natum. Non dissimilem admodum regulam sequutus videtur Iacobus Sponius in Miscellan. Erudit. Antiquit. Sect. VIII.

II. Sed aliter nos docet Titulus noster. Antonius Maria Lupi supra laudatus, in suis Animadversionibus ad Severae Epithaphium miratus est, quod Philologi quidam Sigmatis lunatam figuram antiquissimam esse negent: quasi vero non apud Euripidem in Theseo, Pastor legendi imperitus, eum characterem describens appellasset βοστρυχὸν ἑιλιγμένον, *cincinnum circumvolutum*; ita namque περίφραζει

Φράζει rusticus homo tertiam notam, qua scriptum erat Thesei nomen:

> Τρίτον δὲ Βοςρυχός τις ὡς ἐιλιγμένος:
>
> *Tertius vero* (character) *cirrus aliquis veluti convolutus*.

Quae sane descriptio, ait, non quadrat in sigma rectilineum, sive illud sic exprimatur Σ, sive etiam sic C. quasi etiam non ante Domitianum, Romae sigma appellatus fuisset a Graecae literae similitudine; & recepto a Graecis vocabulo, lectulus ille discubitorius perpetuus in hemicycli formam compactus; quem tum semirotundum suggestum appellavit Apuleius, tum stibadium Plinius, atque Martialis in Lib. 14. Ep. 87. cui titulus Stibadia, inquiens:

> *Accipe lunata scriptum testudine sigma;*
>
> *Octo capit, veniet quisquis amicus erit.*

Lunatum, quod scilicet totam fere mensam circumdaret, spatio in ea parte relicto, quo circulus deficiebat, ad inferenda fercula. Hoc genus mensae Eudoxi inventum facit Laërtius.

III. Sed utinam & haberi nunc prae oculis posset pars Inscriptionis Toletanae qualis qualis sit; facile esset ibidem alias observationes facere, vel circa orthographiam Sanctissimi Nominis, quod Stephanus Infessura Latine scripsit HIESVS: Bosius IESVS, Severanus HYESVS: vel in Infessurae, ac Petronii Titulo eliminare e verbo IVDÆORVM figuram Æ, tanquam in antiquitate vel ignotam, vel rarissime usurpatam, & literas AE separatim substituere. Sic Sanctes Pagninus in Libr. Nomin. Haebraic. qui Romae multis annis commoratus est, in nominibus Haebraicis opportune fecerat, ut infra dicemus, inquiens praesertim scriptum esse *Iesuah*, idest *Salus*, non *Ichosuah*, *Salvator*.

CAPVT XXIV.

De voce Graeca NAZAPENϒC *in Titulo.*

I. D*Vo in hac voce mirantur Catholici* (Honoratus Nicquetus ait) *Haeretici vero hinc cavillandi, Titulumque Romae asservatum velut suppositum traducendi, occasionem sumunt. Vnum est quod* Ναζαρήνος *dicendum fuisset per* Η, *& non per* Є; *deinde esto hic* Є *locum habuisset, at saltem non erat haec vox proferenda in casu accusandi, & quidem numeri pluralis, ut videtur esse* NAZAPENϒC, *quod Grammaticae leges nullo modo permittunt. Satisfecit Gretserus, mutatum* Η *in* Є *veteri more, ut in multis aliis vocibus, teste Platone in Cratylo; apud Goltzium in nummis* Ζένων, *pro* Ζήνων *legitur, &* Αθενᾶ, *pro* Αθηνᾶ: *apud Gruterum in antiquis Inscriptionibus* Αὐρέλιος, *pro* Αὐρήλιος; μετρὶ, *pro* μητρὶ. *Videri possunt alia multa similia apud authores. Caeterum* NAZAPENϒC *nominativi casus est, & positum pro* NAZAPENOC; *antiqui enim* ϒ *usurparunt pro* O, *patetque ex illo celebri Ausonii disticho:*

Vna fuit quondam, qua respondere Lacones
Littera, & irato Regi placuere negantes.

Haec autem litera est O, *quam ut* ϒ, *quod significat* non, *pronuntiabant*. Vir Cl. supra laudatus Antonius Franciscus Gorius in Inscript. Antiquar. Etr. Par. I. pag. 73. O *priscis* (inquit) *valebat* OΥ, *ut in Columna Herodis Attici Ionicis veteribus litteris insculpta. Hinc Lacedaemones ingenti Epistolae Alexan-*

lexandri Magni, *responderunt unica litera* O, *id est* OΥ, non. Apud Atheneum OΥ, pro simplici Omicron occurrit. Sed ad Nicquetum regrediamur. *Praetera in Trasymachi Sepulchro inscriptum erat Distichon*, *ubi pro* Θρασυμαχὸς *dicitur* Θρασυμαχυς. *Plura videri possunt apud eundem Gretserum Lib.* 1. *de Cruce c.* 29. *& in Commentariolo de pronuntiatione Linguae Graecae Cap.* 6. *Nescio autem an coniectura nostra hic locum habere possit*, *quam antequam profero*, *unum praemitto*; *Romanos olim*, *pronuntiasse vocalem* V, *ut* OV, *quemadmodum videre est apud Lipsium Antiquar. Lection. Lib.* 3.*Cap.*14. *ubi refert fragmentum antiquissimi lapidis in foro Romano eruti*, *quem ipse existimat esse partem Columnae Duilio positae*; *legitur vero ibi* Navebous, *pro* Navebus, *seu* Navibus; *& notus est ille iocus Menaechmi apud Plautum*: Tu isthic, inquam, vin' afferri noctuam, quae TV, TΥ usque dicat tibi? nam nos iam defessi sumus. (Act. 3. sc. 4.) *Certum est vocem noctuae non esse* TΥ, *nisi Tu pronuntietur ut* TOV. *Cum ergo qui Titulum Graecae scripsit*, *Latinam vocem* Nazarenus, *ut Nazarenous pronuntiari audiret a Romanis*, *forte ipse Hebraeus*, *hunc eundem sonum in Graeca voce exprimere voluit*.

II. Reliquum ne quis miretur, quod Titulus noster usus sit Graecè voce NAZAPENȢC Latina, pro NAZΩPAIOC; nam temporibus Apostolorum voces plurimae ex Romana in Graecam Linguam transierant. Pontifex supra nominatus Nicolaus I. de Latina Lingua ait: *Si iam saepe nominatam Linguam ideo barbaram nuncupatis*, *quoniam a translatoribus in Graecam dictionem mutata barbarismos generat*, *non Linguae Latinae*, *sed culpa est*, *ut opinamur*, *Interpretum*; *qui*, *quum necesse est*, *non sensum e sensu*, *sed violenter verbum edere conantur e verbo*.

III.

III. Quod vero attinet ad characterem Ȣ, hoc est diphthongum OT nexu expressum, opinio destruitur penitus Scaligeri, qui antiquius, ut putaverat, eius exemplum referebat ad Marci Aurelii Antonini tempora, qui anno Chr. 161. hoc est tertio, & vigesimo post Hadriani Caesaris mortem, imperium obtinuit, ut ad Chron. Eufeb. pag. 107.

CAPVT XXV.

Ex Tituli verbis coniectura.

I. QUa Lingua B. Ioannes Apostolus scripserit Evangelium, an Graeca, vel Hebraica, adhuc contentio est inter doctos; nec litem dirimere Codex Florentinus potest, ut nostri veteres Scriptores somniarunt, opinantes eum autographum esse S. Ioannis. Litteratissimus Vir Ioannes Lamius ita de Codice hoc narrat: *Reipublicae Litterariae imposuit Bocchius, ubi in Libro de Florentiae pulcritudine prodere non est veritus, Evangelii Ioannis archetypum inter Sacra Mediceae Gazae Cimelia Florentiae adservari; quare ob hoc ipsum a Cinellio vapulat: & ipse quidem Clarissimi, ac Supremi Gazophylacis, Vincentii Mariae Riccardii, Senatoris permissu, quum mihi volumen illud inspicere, & tractare, & evolvere licuisset, perspicue intellexi, & quidem primore adspectu, Codicem esse IX. seu X. saeculo exaratum; nec Ioannis integrum Evangelium continere, sed Evangeliorum ex quatuor Evangelistis περικοπὰς, quae per anni cursum in Ecclesia Graeca legi solebant.*

II. Certum quidem est, quod Graece a Ioanne Evangelium scriptum fuisse, tota consentit antiqui-

tas. Salmasius e contra Hebraica potius Lingua contendit. Rationibus eiusdem quis forsan coniecturam huiusmodi adiiciet. Tituli Graeci, quod superest, habet ΝΑΖΑΡΕΝΟΣ Β. Textus Graecus D. Ioannis, qui Titulum ipsum vidit, & ut erat scriptus evulgavit, habet ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ. Si Graece scripsisset Ioannes non Hebraice, Tabulae Evangelium Graecum responderet. E contra in Tabulae literarum Hebraicarum residuo verba verbis paria respondent, cum asserat Sanctes Pagninus Romae Titulum legisse, ac observasse verbum *Nozeri Natzarè* conscriptum esse non per *zain*, sed *tzade*, ut in Hebraico textu, qui circumfertur. Ergo probabilius videtur Ioannem Hebraice scripsisse, quam Graece.

III. Hoc quidem notasse sufficiat, & sapientioribus examinandum reliquisse; plura enim contra afferri posent, nempe mentis alteratio prae nimio dolore in Ioanne Titulum conspiciente; oblivionem eiusdem post multos annos; lapsus calami librariorum Evangelium transcribentium, & similia. Quo vero tendat id quod scribit Honoratus a S. Maria in Animadversionibus in Regulas Critices, quod literae insculptae in Titulo S. Crucis in Hierusalem optime respondere videntur dictis Evangelistarum, nescio; ni forte ordinem Linguarum respiciat.

CAPVT XXVI.

Tituli Scriptio a qua nam manu exarata fuerit.

I. Videtur quidem primo aspectu Pilatum propria manu Titulum scripsisse, eo quod dica-

eatur, Io. xix. 19. *Scripsit autem & Titulum Pilatus*; & ipsemet Pilatus de se dicat *v.* 22. *Quod scripsi, scripsi*. Verum haec non tanti sunt (ut Nicquetus observat) ut Pilatum propria manu Titulum scripsisse convincant; nam eodem modo dicitur eum scripsisse, quo & posuisse super Crucem, hoc est mandasse ut scriberetur, sicut mandavit ut poneretur super Crucem. Quis autem dicat Pilati manibus positum Titulum super Crucem? Quis etiam dicat eundem Praesidem aut flagellasse propriis manibus, aut voluisse in Crucem agere Christum: & tamen dicitur (Io. 19. 1.) *Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellavit*. Et v. 15. *Regem vestrum crucifigam?*

II. Pilatus igitur Titulum non scripsit ipse: hoc enim ministrorum erat, ut hodie fieri videmus; maxime cum esset stylo ferreo in ligno primum exarandus.

III. Videtur etiam non ab uno eodemque scriptus totus Titulus; nam litterae Romanae concinne formatae sunt; Graecorum vero, quae plane eaedem sunt cum Romanis, pessime conformatae sunt, ut Ν, & atque Z; ac praeterea quod paucissimi Romanorum Hebream Linguam intelligebant, ut probat Samuel Reyherus in Dissertatione de Crucifixi Iesu Titulis.

CAPVT XXVII.

Summus Pontifex spirituali largitione Romae Titulum prosequitur.

I. Vita functo Innocentio huius nominis VIII. die octava Kal. Sextilis anni 1492. & in novam

vam Vaticanam Basilicam translato eius Sepulcro, Inventionis Tituli memoria apponi visa est; quam libentissime exscribo, ut typographorum menda corrigam (ab aliis namque vulgata est) ex correctione Cl. Viri D. Petri Aloysii Galletti Cassinatis in Classe I. Epitaphiorum Romanorum.

D . O . M .
INNOCENTIO VIII . CYBO PONT . MAX
ITALICAE PACIS PERPETVO CVSTODI
NOVI ORBIS SVO AEVO INVENTI GLORIA
REGI HISPANIARVM CATHOLICI NOMINE IMPOSITO
CRVCIS SACRO-SANCTAE REPERTO TITVLO
LANCEA QVAE CHRISTI HAVSIT LATVS
A BAIAZETE TVRCARVM TYRANNO DONO MISSA
AETERNVM INSIGNI MONVMENTVM
E VETERE BASILICA HVC TRANSLATVM
ALBERICVS CYBO MALASPINA
sic PRINCAEPS MASSAE
FERENTILLI DVX MARCHIO CARRARIAE . ET . C .
PRONEPOS
ORNATIVS AVGVSTIVSQ . POSVIT .
ANNO . DOM . MDCXXI .

Seorsim in eodem marmore haec etiam scripta:

IN INNOCENTIA MEA INGRESSVS SVM
REDIME ME DOMINE ET MISERERE MEI

II. Electus interim fuerat Pontifex Rodericus Cardinalis Borgia V. Idus Sextil. anni MCCCCXCII. nomen assumens Alexandri VI. Hic anno Pontificatus sui sexto super Tituli nostri inventione peculiarem

rem edidit Conſtitutionem, ubi laudati Tituli inventio deſcribitur. Hanc adfert Honoratus Nicquetus, ad quem Lectorem benevolum mittimus.

CAPVT XXVIII.

Sumpta occaſione, de vero tempore inventionis Tituli diſſeritur.

I. QVaeſtio nunc oriri videtur de menſe, & die quo Tabula rurſum inventa eſt: cum Stephanus Infeſſura, & Laelius Petronius conſtanter narrent repertam eſſe die prima Februarii anni 1492. e contra in Summi Pontificis Conſtitutione inventam legimus eiuſdem anni ultima Dominica Ianuarii. Cui ergo talium monimentorum maior fides adhibenda? At advertendum primum quod Romana traditio duobus nititur monumentis concordibus, quae difficultatem omnem e medio tollere videntur: ſecundo, quod ultima Dominica Ianuarii anni illius in diem vigeſimaſeptimam cecidiſſe facile deprehenditur, ſcilicet quatuor dierum intercepta, non unius, quae facile ſalvari poſſet: tertio improbabile eſſe, quod operarii die Dominico artem ſuam exercuiſſent, & exercendo Tabulam invenifsent. Quare opinari fas eſt in Conſtitutione *ultimae Dominicae* lectionem ortam eſse ex eo quod Summus Pontifex indulgentiam diei non privato, nempe Dominicae proximiori, Fidelium commodo, fortaſse affixerit, feſtumqne inventionis tranſtulerit. Adde, ut magis magiſque conſtet diem inventionis non fuiſse XXVII. Ianuarii, quod eadem die inventionis nuncius Romam pervenit, Victoriam Regni Caſtellae ſignificans. Certo certius dies Victoriae fuit unde-

 cima

cima Ianuarii, ut patet ex epiſtola penes me Bartholomaei Scalae a Secretis Florentinorum, eorumdem nomine ſcripta, cuius initium eſt: *Ingenti cum laetitia legimus litteras tuas Granatae die* XI. *Ianuarii, ideſt die Victoriae, quae certe talis tantaque fuit, ut non modo laetum te feciſſe multum debuerit; ſed omnes praeterea, qui Chriſtiano nomine cenſentur*. Putaſne XVI. tantum diebus ex Granata Romam nuncium veniſse?

II. Aliquot poſt annos haud mirum diem inventionis ignoratam, quando error irrepſit & in anno. Pancirolus enim in Libro qui inſcribitur: *Roma antica, e moderna*, refert Titulum inventum fuiſſe anno 1491. In Libello quodam Romae edito per Antonium Bladum ante annum 1523. exarato, cui titulus *Las Yglesias, & Indulgentias de Roma*, legitur: *La ſeptima Yglesia principal de Roma ſe sllamava Santa Cruz en Ieruſalem. Eſta en la dicha Yglesia del Titulo, que fue preſſo en la vera Cruz encima de ſu cabeça, el qual eſta eſcrito en Latin, Caldeo, y Ebrayco, y fue allado en una pared &c. el año del naſcimento de nueſtro Señor Ieſu Chriſto MCCCCXCI. en tiempo del Papa Innocencio VIII.*

C A P V T XXIX.

Tituli ſequenti aevo ſtatus.

I. Certum eſt quod inventionis fama, vel Innocentii VIII. obitu, vel alia de cauſa, haud promulgari extra Vrbem coepit niſi aliquot poſt annos, puta poſt mortem Petri Gundiſalvi, qui naturae ceſsit 11. Kal. Februarii anni 1495. ut Epigraphe ſepulcralis illius nos docet. In Opuſculo quo-

quodam Alexandri VI. temporibus edito, in quo de Reliquiis Basilicae S. Crucis in Hierusalem agitur, de Titulo ne verbum quidem additur. Memoria, quae musivis litteris expressa legitur eadem in Basilica, fortasse nonnisi post mortem eiusdem Gundisalvi picta est; cum sciamus successorem suum Bernardinum Caravaial, natione Hispanum, Episcopum Ostiensem, ab Alexandro Pontifice in numerum Patrum ascitum, summam manum eiusdem Ecclesiae titularis suae fabricae imposuisse.

II. Quod vero ad tempora successiva pertinet, Ioannes Suares Episcopus Conimbricensis in Tractatu IV. in Evangelium S. Marci, ita narrat: *Mirabile est, quod vidimus in Ecclesia S. Crucis in Hierusalem, cum finito Sacro Concilio Tridentino sub numquam interitura memoria Papae Pii IV. Romam nos contulimus &c. Ibi enim dum nobis Crucis Sanctissimae pars, & Tabella, in qua causa Domini litteris Graecis, & Latinis, & Hebraicis conscripta fuit, ostenderetur, haec dictio* IVDAEORVM *abstracta non arte, sed divino consilio fuit in omnibus, in quas inscriptis redacta erat Linguis; tanquam oculis nostris ostendatur Prophaetia Danielis: „ Et non erit „ eius populus, qui eum negaturus est „ Quia enim illum negaverunt, non iustum est dici Regem eorum.*

III. At dictio, & pars, quam hic non esse dicit Suares, posset ne ea esse, quae Toleti in S. Maria de Dorada asservatur, & colitur? quam, cum asserat Honoratus a S. Maria in suis Animadversionibus in regulas Critices, quinque constare lineis, dubitandi locus esset Tabulae latitudinis angustia, lineas ultimas, Graecam nempe ac Latinam, duplicatas in fine fuisse, & spatium interlineare occupasse; cui opinioni favet fortasse eiusdem latitudinis angusta mensura ab Infessura, & Petronio, nec non

ab Honorato a S Maria descripta; ac magis magisque mirabilia, quae per Titulum hunc operatus est Deus.

IV. Verum cum dicat Honoratus ipse anno 1648. animadversum esse, ablatam fuisse Tituli dexteram partem, & verbum IESVS in eo desiderari; idipsum animadverti poterat anno 1610. ut Bosius ostendit; quinimmo & 1582. ut Lupius supra laudatus innuit.

V. Qua vero de causa Suares in supradicta descriptione primum literas Graecas, inde Latinas, ultimo Hebraicas posuerit, non est, cur magni faciamus; praesertim cum nobis maiora hac de re sphalmata sese obiiciant. In Libro supra citato Hispanica Lingua: *Esta escrito en Latin, Caldeo, y Ebraico*. Hos haud meminisse reor Divi Ioannis verborum, nedum illius Sedulii Oper. Pasch. Lib. V. *Hoc Hebrea refert, hoc Graeca, Latinaque Lingua*.

VI. Credendum quidem est Epigraphem nostram non vidisse Sixtum Senensem, qui sub Sancto Pontifice Pio V. floruit; ipse enim in sua Bibliotheca Sancta eam vitiatam retulit in Graecis literis; in Hebraicis vero (Syriacis forte divinatus est Pompeius Sarnellius) scribens *Iescua Nazeraia Malca Dihoudae*. Certum denique est, quod in figuris aeneis incisis annnis 1582. 1610. 1670. & 1734. NAZARENVS RE tantum legi Latine; Graece autem NAZAPEN8C B . . . .

CAPVT XXX.

Recentiorum picturarum errores.

I. DVm aliqui ex recentioribus in pictura clari Artifices verum imitari conati sunt, verae ma-

materiei penitus obliti, praegrandem Titulum chartaceum effingere sunt aggressi: inde verba legentes Divi Ioannis, summo studio characteribus Hebraicis, Graecis, ac Latinis *Iesum Nazarenum Regem Iudaeorum* expressere. At cum habere prae manibus facili negotio possent Sessorianae Basilicae Titulum, quinque vicibus aeneis ligneisque typis divulgatum; eiusmodi archetypum egligentes, non a dextera ad sinistram, Haebreorum more, ut sunt; sed a sinistra ad dexteram Graecos, ac Latinos characteres formarunt. Tales sunt quotquot exstant trilingues Crucis Inscriptiones, quas Florentiae vidi, tales & alibi spectari opinor.

II. Neque novum est hoc inversum scribendi genus in picturis & sculpturis. Martinius enim sub oculos ponit Ω, & A ad effigiem Christi Domini delineatum, non A, & Ω ut naturalis ordo videbatur exposcere; & doctissimus Lupius in suis Animadversionibus ad Severae Martyris Epigraphen §. 15. Latinam Inscriptionem affert Christianae cuiusdam feminae inverso ordine a dextra ad sinistram exaratam.

III. Quod autem Honoratus a S. Maria scribat animadversum esse Romanae Tabulae dexteram partem ablatam iam fuisse, & verbum IESVS in ea desiderari; intelligere oportet dexteram partem, quae legentem respicit, non vero eiusdem Tabulae.

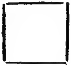
IV. Ceterum de Artificum erroribus in rebus controversis non est cur queramur.

CA-

CAPVT XXXI.

De Tabulae, ac literarum magnitudine.

I. PLacuit in hunc locum reiicere modulum ipsum, sive rationem magnitudinis Tituli, ut eam exactius duceremus ex ea portione, quam adhuc sub oculis habemus: etenim Scriptores, qui de Tabulae extensione verba fecerunt, pluribus modis errasse, visum est. Non enim defuerunt qui inter alia ita quadrangularem fuisse scripserunt.

II. Altitudinem quippe totius sacrae Tabulae palmi unius, & ultra; latitudinem vero, si rem bene perpendas, trium palmorum fuisse constabit: in superiore parte dimidio Inscriptionis Hebraicae, deficientibus in lateralibus tum Graece ΙΗCΟΥC, tum Latin HIESVS, ac : : ACIΛЄΥC ΤΩΝ ΙȣΔΑΙΩΝ, X IVDAEORVM.

III. Quod ad litteras spectat, eae tam Graecae, quam Latinae sesquiunciales visuntur, & quales ut plurimum in marmoreis Inscriptionibus sepulcralibus sunt. Eaedem, utpote optimae, & Augusti aevo valde proximae, sic spatiis inter unam alteramque lineam aequis, & convenientibus distinctae fuerunt, ut interlineare aliquid inseri posset, quod in fine duarum inferiorum linearum evenisse mea fert sententia; attenta maxime spatiositate, quae requi-

re-

rebatur ut ſcriberetur id quod deeſt, nempe ΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

CAPUT XXXII.

Quo pacto affixa fuerit Dominicae Cruci Tabula.

I. VT recte diſquiri poſset quo pacto Tituli tabula aptata fuerit ſupra Redemptoris caput, ſciendum eſſet qualiter Crux Domini formata fuerit.

II. Plures enim ſunt qui volunt Crucem in formam Tau fabrefactam fuiſſe; non dubitantes prae ceteris illud Luciani afferre in Vocalium iudicio: *Ego quidem exiſtimo merito hoc ſolum ad ſupplicium ipſius Tau relinqui, ut poenam in ſua illa figura ſuſtineat, quod crux ab ipſo fabricata eſt.* Sunt item qui aſſerunt hanc literam Aegyptiorum myſteriis ſacratam eſſe, ac per eius effigiem Crucem ad vivum repraeſentantem, ſpem venturae ſalutis intelligi, ut in Sacra Hiſtoria auctor eſt Ruffinus. Hinc Tertulliani adverſus Marcionem Lib. IV. ſententia, ac B. Cypriani item in Lib. II. teſtimoniorum adverſus Quirinum Cap. 22. Ezechielis verba de litera Tau, quae in frontibus gementium iuſſu Dei imprimenda erat, de Cruce Dominica intelligenda ſunt. *Et dixit Dominus ad eum, tranſi per mediam Civitatem, & ſigna Tau ſuper frontes virorum gementium.* Caelius Rhodiginus ait *Tau* Gallicum Crucem appellari; nam Galli in formam *Tau* ſolebant crucem fabricare. Gregorius Turonenſis Lib. 5. Hiſt. c. 5. *Tunc etiam inſubita contemplatione parietes, & domorum, & Eccleſiarum ſignari videbantur; unde a ruſticis haec ſcriptio*

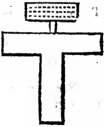
Tau

Tau *vocabatur*. Exſtat in Tabulario Andegavenſi, teſte Du-Cangio, Charta Capituli Canonicorum S. Laudi, qua teneri ſe ii aiunt ad excipiendum *Comitem Andegavenſem, uxorem, & liberos, quoties ad dictam Eccleſiam venerint, cum textu, turibulo, & aqua benedicta, tradendo dicto Comiti ſimiliter in dicta receptione Tau eboreum, quod Fulco Rex Hieruſalem dictae Eccleſiae dedit, quod habuit a Soldano Babyloniae*. Huc etiam pertinere opinatur Du-Cangius, ſubſcritionem in Charta Edgari Regis Angliae apud Seldenum ad Gadmerum p. 159. *Ego Eadgifu praedicti Regis ava hoc opus egregium Taumate conſolidavi*. Et alia in Charta Ethelaedi Regis, anni 988. in Monaſtico Angliae: *Ego Oſwaldus Eboracenſis Eccleſiae Archiepiſcopus Crucis Taumate annotavi*. Hinc *Tau* eſt Crux in Sigillo, quod protuli, Ordinis S. Antonii in Delphinatu. *Tau* etiam pro Cruce; in veſtibus ſervientium Ordinis Equit. D. Stephani, a quo ipſi *Tau* dicti ſunt. In veſtibus S. Antonii Abbatis Crux ſemper ad modum *Tau* depingitur. In D. Birgittae Revelationibus lego: *Erat autem Crux fixa, & brachia eius elevata, ita ut nodus Crucis inter ſcapulas eſſet, nec ullum capiti reclinatorium Crux praeberet*. Revel. Lib. IV.

III. His rationibus motus Pompeus Sarnellius ait; *La Croce non avea ſopra il legno traverſo cos' alcuna, ed era come il Graeco Tau; ma Pilato vi ſoprappoſe un cavicchio, e la Tavola affiſſa*. Cui quidem opinioni mirabiliter favent tum duo Diptycha ſacra apud me, tum Imago Crucifixi, quam Lambecius refert, ut ſupra notavi. Hinc Nicephorus Callixtus auctor ſaeculi XIV. Lib. VIII. cap. 29. *Tabula praeterea alba inventa, in qua diverſis literis Pilatus Regem Iudaeorum ſcripſerat, eaque ſupra caput Chriſti collocata in morem columnae*, Graece: ἐν εἴ-

δει

δει σγήλης. ideſt mea ſententia, ut capitulum columnae aptatur, veluti in hoc themate. Hae autem utpote dubia, & incerta in hunc locum protrahere libuit.

IV. At quo pacto, dicet quis, interpretabimur Sanctorum Patrum aliorumque ſenſum ſuper illud Apoſtoli ad Epheſios: *Vt poſſitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quae ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profunditas: ſcire etiam ſupereminentem ſcientiae charitatem Chriſti?* Alludere enim credunt quatuor Crucis brachiis, quibus hodierna Crux, ut plurimum conſtat. Auguſtinum audiamus in Paulum: *Erat latitudo, in qua porrectae ſunt manus: longitudo a terra ſurgens, in qua erat corpus infixum; altitudo ab illo divexo ligno ſurſum quod eminet: profundum, ubi fixa erat Crux; & ibi omnis ſpes vitae noſtrae.* Item in Epiſt. ccxx. *Latitudo eſt in eo ligno, quod tranſverſum deſuper figitur; longitudo in eo, quod ab ipſo ligno uſque ad terram conſpicuum eſt: altitudo eſt in ea ligni parte, quae ab illo, quod tranſverſum figitur, ſurſum verſum relinquitur.* Scimus praeterea quod multi Scriptores aſſerunt Crucem fuiſse quadilateram, aſſimilantes eam vel avibus volantibus, vel hominibus natantibus, aut brachiis expanſis orantium; de quibus videre eſt doctiſſimum Ioſephum Avera-

nium

nium in Lectionibus suis. En quo pacto Crucis brachium superius constituebat quicquid Cruci superimpositum erat; Columna nempe, & Titulus.

CAPVT XXXIII.

Tituli formula adhibita in aliquibus sacris benedictionibus.

I. EAdem prorsus forma triumphalis Tituli nostri utitur Ecclesia in aliquibus benedictionibus, & exorcismis; unita praesertim aliis verbis, vel imagini Sanctissimi Nominis, quam Divum Bernardinum Albizeschium Senensem propagasse ex doctissima supra memorata Dissertatione Cl. Commend. Victorii luce clarius adparet. Hanc item formam me legisse teneo in nonnullis Ecclesiarum campanis (quamquam ea non recte praetermittatur ab Angelo Roccha in suo de Campanis Commentario,) sed in iis in Italiae Civitatibus fusis; non autem memini me oservasse in aliis, quae ex Anglia in exspoliatione Ecclesiarum illius Regni ob hearesim, ope cuiusdam Florentini mercatoris, ad nostras Ecclesias pervenerunt.

II. Aiunt Religiosum quendam frontem suam cum noctu ad dormiendum se componebat, Titulo Crucis *Iesus Nazaraenus Rex Iudaeorum* communire consuevisse, atque post mortem haec ipsa verba aureis litteris inscripta visa esse in eius fronte. Vide Nicquetum pag. 203.

CA-

CAPVT XXXIV.

Commentarii conclusio.

I. HAec sunt, quae brevi Dissertatione de Epigraphe S. Crucis dicere visum est, praecipue ut ostenderem, quod satis superque erat, Ioannem Evangelistam Crucis Inscriptionem accuratius, ut fecit, descripsisse: Helenam reperisse, & in Basilica Sessoriana condidisse; Gundisalvum Cardinalem, duosque Summos Pontifices publicae adorationi, & inspectioni exposuisse: plures denique Scriptores suis operibus imagines eiusdem missas inseruisse, & separatim omnium sub oculos posuisse, ut Artifices tandem aliquando eam fideliter exprimerent, ac repraesentarent. Vtinam ignorantia, & barbaries eorum in posterum genuinae veritati cedant! Si quando in Inscriptionibus profanis unius apicis defectus pro maximo habetur; cur in hac venerabilissima tum mysterii plena, tum Divini Agni sanguine conspersa, & sanctificata, defectus, depravationes, inversiones; quasi unicuique fictitia, & extranea illi apponere liceret? Si sacra profanis miscere, si res divinas cum humanis conferre mihi datur, nonne Virgilius morti proximus Tuccae, & Vario testamento legavit, ut scriptis suis nondum perfectis, & expolitis, transcribendo nil adderetur, aut demeretur, aut mutaretur? Si nefas, ac vetitum per leges erat communem Inscriptionem removere, vel violare; quae nunc impia, & sacrilega manus scelesto ausu audeat mutare, vel alterare Titulum in coelis ante saecula a Deo ipso excogitatum, decretum: quemque annuentibus, & obsecrantibus Iudaeis

ut

ut immutaretur, Pilatus volente Deo, fortiter restitit, dicens: *Quod scripsi, scripsi?*

II. Et revera: si tam provide cautum est, iam ab anno DCCLXXXIX. in Capitulari Aquisgranensi, ut si opus esset Evangelium, vel Psalterium scribere, perfectae aetatis homines scriberent cum diligentia: si tam prudenter statutum est, per Sacrosanctum Tridentinum Concilium, ne quid sacrarum Paginarum iniuria temporum vel artificum incuria, vel temere emendantium audacia ulla ex parte corrumperetur; cur non erit rationi consentaneum Sacrosanctam Epigraphen nostram Evangelii partem pristinae deinceps integritati, ac puritati restituere? De conservandis Sacrosanctae Fidei scriptis monumentis inlustria habemus exempla in Ecclesiastica Historia, quae nota sunt. Perbelle Isidorus in Missali Gothico alludens ad Imperatorum Edicta, quo praecipiebatur ut sacri Codices exurerentur, ait: *Non illas paginas negligentia perdidit, nec casus abolevit, nec vetustas cariosa corrupit; sed malitia persecutoris invidit.*

Ex Gemma Anuli veterum Christianorum.

ITA CORRIGANTVR ERRATA

Pag. 3. verſ. 30. *quia tranſgreſſus eſt*. -- pag. 7. v. 7. *Baptiſmate* -- p. 8. v. 13. haec ſunt -- p. 9. v. 22. Chriſtus -- p. 11. v 3. dele primam lineam -- p 12. v. 20. anni -- p 1 : . v. 25 coeperunt -- p. 14. v. 15. *Graecis* -- p. 15. v. 5. uſurarum -- p. 16. v. 4. *Tituli* -- p. 46. v. *ult. Iehoſuah* -- pag. 57. v. 8. negligentes -- p. 58. v. 15. Latine.